KAZAKÇADA RENK KAVRAMI VE RENKLER

Aşur ÖZDEMİR*

Öz

Umumi Türk medeniyetinin bir parçası olan Kazak dili ile kültürü, renkler ve bunlara yüklenen anlamlar açısından oldukça zengindir. Bu yazıda Kazakçadaki renkler ile bu renklerin Kazak kültür ve medeniyetindeki yansımaları ele alınmıştır. Yazıda öncelikle renk kavramını karşılayan Kazakça kelimeler ile bunların Türk dillerindeki karşılıkları üzerinde durulmuştur. Sonra renk adları harf sırasına göre anlam, köken ve kültür bakımlarından incelenmiştir. Renk adları verilirken kelimenin Eski Türkçeden günümüze değin Türk dillerindeki görünüşleri de ortaya konmuştur. Renk adlarının yeri geldikçe Ural-Altay dillerindeki biçimlerine değinilmiştir. Ayrıca akraba olan ve olmayan dillerdeki verintiler üzerinde durulmuştur. Her renk adının köken bilgisini ortaya koymak için gayret sarf edilmiştir. Yazıda renklerin Türkiye Türkçesindeki tam karşılıkları da tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrı bir inceleme konusu olduğundan sadece belli başlı at donları çalışmaya dâhil edilmiştir. Makale hazırlanırken bilhassa Kazakça ve Rusça kaynaklardan faydalanılmış, bunun yanında Türkçe, İngilizce, Özbekçe, Türkmence, Tatarca, Başkurtça kaynaklara da başvurulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Renk, Renk Kavramı, Kazakça, Türk Dilleri, Kazak Kültürü, Kazak Medeniyeti, Türkçe.

COLOR CONCEPT AND COLORS IN KAZAKH

Abstract

Kazakh language and culture which is a part of General Turkish culture and civilization is very rich about colors and the meanings of them. In this article, colors in Kazakh language and their reflections on culture and civilization are discussed. In the “introduction” of artcile Kazakh words that meet “color” concept and their provisions in Turkish language are discussed. In the section “colors in Kazakh” which is the basis of the research, the color names according to the order of letters in terms of meaning, origin and culture were studied. When the colors are given the names the appearance of word is tried to be shown from old Turkish languages until today Turkish language. Colurs name were tried to be studied both form perspective of Ural-Altaic Languages and from the perspective of relative, non-relative languages. It has been hard studied to reveal information the origin of the name of each color. In this section special attention have been given to the determination of the full meanings of colors in Turkish. Only certain horse colors were included in the study since it is a separate review. When preparing article in particular, applied from Kazakh and Russian sources, besides, Turkish, English, Uzbek, Turkmen, Tatar written sources, have also been consulted. In the section“Results” a general evaluation conducted.

Keywords: Color, The Concept “Color”, Kazakh, Turkic Languages, Kazakh Culture, The Kazakh Civilization, Turkish.

* Dr., Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, asurozdemir@hotmail.com.

Giriş

Tүc (Tüs): Kazakçada "renk" sözünü karşılamak üzere "түс/tüs" sözü kullanılmaktadır. Kazakça sözlüklerde isim olarak umumiyetle dört "түс" kelimesi vardır. Bunlardan birincisine "öğle", ikincisine "düş", üçüncüsüne "renk", dördüncüsüne ise "görünüş, surat, bet beniz" anlamı verilmiştir (Januzaqov, 2008, s. 835; Keñesbayev *vd.,* 1961, s. 386; Isqaqov *vd.,* 1986a, s. 345-346; Isqaqov *vd.,* 2011k, s. 507-510). Üçüncü ve dördüncü maddenin, "tüs"ün iki ayrı anlamını ifade ettiği açıktır.

Moğolcada "зүс" (züs) şeklinde yer alan kelime (Bazılxan, 1977, s. 243) Kalmıkçada "зүсн/züsn" (İlişkin, 1964, s. 763), Udmurtçada "тус/tus" (Butolin, 1942, s. 391), Mordovcada "тюс/tüs" (Şşankina *vd.,* 2001, s. 513) biçimiyle mevcuttur.

"Tüs" sözü Kutadgu Bilig'de *"renk, güzel, koku, rayiha"* anlamında kullanılmıştır (Yusuf Has Hacib, 2006, s. 1257). Ancak şu beyitte kelimenin esas anlamının "tüy" olduğu anlaşılmaktadır: *"tegürdi manĝa elgin elig yaşım / ḳuġu ḳıldı ḳuzġun tüsi teg başım"* (Yusuf Has Hacib, 2006, s. 146). Reşit Rahmeti Arat, beyti günümüz Türkçesiyle ifade ederken "tüs" sözüne "tüy" karşılığını vermiştir (Yusuf Has Hacib, 2006, s. 147). Bu da kelimenin asıl anlamının "tüy" olduğunu göstermektedir. Diğer bir beyitte ise "tüs" sözü doğrudan "renk" anlamında kullanılmıştır: *"saçım boldı sunĝḳar tüsi teg şaşut / saḳal boldı yazḳı gülef teg orut"* (Yusuf Has Hacib, 2006, s. 938).

"Tüs" sözü *Ḳıṣaṣü'l-Enbiyā*'da "tüy" anlamıyla kullanılmıştır (Rabgūzī, 1997, s. 769) Ali Şir Nevâyî'nin *Fevāyidü'l-Kiber*'inde de kelime "tüy" manasıyla yer almıştır: *"Oḳunĝ aġzıda ḳızıl tüs imes könĝlüm ara kim / Tanĝ imes ağzı ḳızıl bolsa ġıdā çun anĝa ḳandur"* (Nevāyī, 1996, s. 197). Çağataycanın tabii devamı olan Özbekçede "тус/tus" biçiminde yazılan kelime "renk" anlamında kullanılmaktadır (Ma'rufov *vd.,* 1981b, s. 230). "Tüs" Yeni Uygurcada *"renk, sima, görünüm, görüntü"* manalarına gelmektedir (Necip, 1995, s. 432). Karakalpakçada kelimenin yazılışı da anlamları da Kazakçadaki gibidir (Kamalov *vd.,* 1992, s. 369). Kelime Kırgızcada da aynı yazılış ve anlamlarla yer almaktadır (Akmataliyev *vd.,* 2011b, s. 618).

"Tüs" kelimesi Tatarcada "төс/tös" şeklinde yazılmaktadır ve esas olarak "renk, görünüş" anlamlarına gelmektedir (Abdullin, 1981, s. 266). Başkurtçada da temelde "renk, görünüş" anlamları ifade eden kelime "төс/töš" biçiminde yazılmaktadır (Agişev *vd.,* 1993b, s.

391) Sözün Karaçay-Malkarcadaki anlamı *"suret, görünüm"* (Tavkul, 2000, s. 414); Kumukçadaki anlamı ise "renk"tir (Pekacar, 2011, s. 346). Nogaycada "туьс/tüs" yazımıyla yer alan söz, "renk" anlamında kullanılmaktadır (Baskakov, 1956, s. 689). Sözcük, Kırım Tatarcasında da "тюс/tüs" yazımıyla mevcuttur ve "renk" anlamına gelmektedir (Useyinov *vd.*, 1992, s. 132). Kelime Çuvaşçada "tĕc/tĕs" şeklinde yazılmaktadır ve şu anlamlara gelmektedir: *"Renk, görünüş, biçim, tavır, hal, özellik."* (Bayram, 2007, s. 233).

Ölçünlü Türkmence, Azerice, Türkçe ve Gagavuzcada "tüs" sözünün yerini Farsçadan geçen "renk" sözü almıştır. Ancak *Tarama Sözlüğü*'nde "tüyü düzelmemek" yani "işi yolunda gitmemek" anlamına gelen *"tüsü oñmamak"* deyimi geçmektedir (TDK, 1971, s. 3876). Yine *Derleme Sözlüğü*'ne göre Erzurum ve Kars ağızlarında "renk" anlamına gelen bir "tüs" sözü vardır (TDK, 2009b, s. 4016). Bu iki kaynak, "tüs" kelimesinin Eski Türkiye Türkçesinde kalıplaşmış ifadelerde "tüy" anlamıyla, Çağdaş Türkiye Türkçesinin bazı ağızlarında ise "renk" anlamıyla kullanıldığını göstermektedir.

Ölçünlü Kazakçada "түс/tüs" sözünden түс+сіз/tüs+siz (renksiz, soluk, duru); түс+сіз+де-н-/tüs+siz+de-n- (soluklaş-, saydamlaş-); түс+сіз+де+н-дір-/tüs+siz+de-n-dir- (soluklaş-, saydamlaştır-); түс+сіз+дey/tüs+siz+dew (renksizce, solukça); түс+сіз+дік/tüs+siz+dik (renksizlik, solgunluk, alımsızlık); түс+те-/tüs+te- (yüzünden tanı-); түс+те-н-/tüs+te-n- (renklen-, renk al-); түс+тес/tüs+tes (renkli); түс+ті/tüs+ti (renkli) gibi sözler türemiştir (Sızdıqova *vd.*, 2008, s. 836).

Өң (Öñ): Kazakçada "renk" anlamı veren diğer bir kelime de "өң/öñ" kelimesidir. Kazakça sözlüklerde "öñ" sözüne şu anlamlar verilmektedir: *"1. Yüz, surat, görünüş. 2. Renk, boya. 3. Kumaşın yüzü."*(Sızdıqov *vd.*, 2008, s. 669). Kelime Moğolcada da "өнгө/öngö" biçimiyle mevcuttur (Bazılxan, 1977, s. 319).

*Drevnetyurkskiy Slovar'*da "öŋ" yazımıyla verilen kelimenin anlamı Kazakçadakiyle hemen hemen aynıdır: *"Renk, don, boya/renk."* (Nadelyayev *vd.*, 1969, s. 385). "Öñ/öng" kelimesi Eski Uygurcada "renk, şekil" anlamlarında kullanılmıştır (Eraslan, 2012, s. 595; Caferoğlu, 2011, s. 151). *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te "tüs" sözü yer almazken "renk" anlamında "öŋ" sözü mevcuttur (Kâşgarlı Mahmut, 2012, s. 787). "Öñg" kelimesi *Kutadgu Bilig*'de ise "tüs" kelimesiyle birlikte "renk" anlamında kullanılmıştır: *"ḳalıḳ bütrü tuttı ḳara ḳuş önĝi / ajun barça toldı ḳara ḳuş yünĝi"* (Yusuf Has Hacib, 2006, s. 688). Bu beyti R. Rahmeti Arat

günümüz Türkçesine şöyle aktarmıştır: *"Hava tamamen kara-kuş rengini aldı / Bütün dünya kara-kuş tüyüyle doldu"* (Yusuf Has Hacib, 2006, s. 689).

"Өң/öñ" Kırgızcada "yüz" ve "renk" anlamlarında (Akmataliyev *vd.,* 2011b, s. 355); Karakalpakçada "өң/öñ" imlasıyla "yüz, surat" anlamında (Kamalov *vd.,* 1992, s. 58); Kumukçada "оьнг/öŋ" imlasıyla "deri, post" ve "meyve kabuğu" anlamlarında (Pekacar, 2011, s. 223); Altaycada "öң/öñ" imlasıyla "kişilik", "renk", "cila" ve "kumaşın yüzü" anlamlarında (Gürsoy-Naskali, 1999, s. 143); Tuvacada "өң/öñ" imlasıyla "renk" anlamında (Acaroğlu, 2003, s. 85); Şorcada "öң/öñ" imlasıyla "renk" anlamında (Kurpeşko Tannagaşeva *vd.,* 1995, s. 72); Hakasçada "өң/öñ" imlasıyla "renk" anlamında (Subrakova, 2006, s. 324); Sahacada "өң/öñ" imlasıyla "renk" anlamında (Vasiliev, 1995, s. 221) kullanılmaktadır.

Kazakçada "өң/öñ" sözünden өң+де-/öñ+de- (güzelleştir-, tekmil et-); өң+дес/öñ+des (renktaş, benzer); өң+ді/öñ+di (güzel, görklü); өң+ді+леу/öñ+di+lew (görklüce, benzer); өң+ді+лік/öñ+di+lik (güzellik, görk); өң+ей-/öñ+ey- (renlen-, güzelleş-); өң+сіз/öñ+siz (rengi kaçmış, renksiz, çirkin); өң+сіз+де-н- /öñ+siz+de-n- (rengi kaçmak, çirkinleş-); өңсіз+дey (renksizce, çirkince, zayıfça) gibi sözler türetilmiştir. Söz "өң-түс/öñ-tüs" (görünüş, yüz, surat) ikilemesinde de birinci unsur olarak kullanılmıştır (Januzaqov, 2008, s. 656).

Бояу (Boyaw): Kazakçada "бояу/boyaw" sözü hem "boya" hem de "renk, boya rengi" anlamında kullanılmaktadır (Sızdıqova *vd.,* 2008, s. 165). Kelime Moğolcada "будаг/budag" şeklinde yer almaktadır (Bazılxan, 1977, s. 68). *Dîvânu Lugâti't-Türk'*te de "boduġ" kelimesi hem "boya" hem "renk" anlamında kullanılmıştır (Kâşgarlı Mahmut, 2014, s. 591). Karaçay-Malkarcada ise "tüs", "renk", "öñ" sözleri bulunmamakta, dolayısıyla "бояу/boyaw" sözü "бет/bet" sözüyle birlikte doğrudan "renk" karşılığında kullanılmaktadır (Süyünçulu *vd.,* 1965, s. 695).

"Бояу/boyaw" sözünden Kazakçada бояу+лы/boyaw+lı (boyalı, suni); бояу+сыз/boyaw+sız (boyasız, samimi, temiz); бояу+ла- (boya-, süsle-) gibi kelimeler türetilmiştir (Isqaqov *vd.,* 2011c, s. 520).

Түр (Tür): Esas anlamı Türkçedeki gibi "tür" olan bu söz, Kazakçada "yüz, görünüş, yüz rengi" anlamında da kullanılmaktadır (Sızdıqova *vd.,* 2008, s. 834). Tatarcada "төр" (tör) şeklinde yazılan kelimenin anlamlarından biri "dış görünüş"tür (Abdullin *vd.,* 1981, s. 259).

Kazakçada "түр/tür" kelimesinden şu kelimeler türetilmiştir: түр+ле-/tür+le- (güzelleştir-); түр+ле-н-/tür+le-n- (güzelleş-); түр+ле-н-дір-/tür+le-n-dir- (güzelleştir-);

түр+ле-н-дір-іл-/tür+le-n-dir-il- (güzelleştiril-); түр+ле-н-т-/tür+le-n-t- (güzelliştirmek, çeşitlendir-); түр+лес/tür+les (türdeş, renkdaş); түр+ле-т/tür+le-t- (renklendir-); түр+лі/tür+li (türlü, nakışlı), түр+сіз/tür+siz (çirkin) (Isqaqov *vd.,* 2011k, s. 500-501). *"Beyaz dışında başka rengi veya renkleri olan."* (Akalın *vd.,* 2011, s. 1974) anlamında "renkli" sözünü karşılamak üzere Kazakçada "түрлі түсті/türli tüsti" sözü kullanılır (Sawranbayev *vd.,* 2005, s. 1907).

Рең/реңк (Reñ/Reñk): Kazakçada hem "рең/reñ" hem de "реңк/reñk" yazımıyla mevcut olan kelime "insanın yüzü, yüz rengi, bet beniz" anlamının yanı sıra "renk, ton, görünüş" anlamlarında da kullanılmaktadır (Isqaqov *vd.,* 2011, s. 474). *Kutadgu Bilig*'de "renk" sözüne rastlanmaz. Türkçeye Farsçadan geçen "renk/رنك) on ikinci yüzyıldan sonraki eserlerde kullanılmaya başlamıştır. Mesela *Mukaddimetü'l-Edeb*'de "renk" mevcuttur (El-Ḫvārizmī, 2014, s. 170). Türkçeye Farsçadan geçen "renk" sözü Kıpçakçada "rang/reng" (Toparlı *vd.,* 2007: 217-218) veya "räng/ränk" (Garkavets, 2010, s. 1193) imlalarıyla yer almıştır. Renk sözü *Tarama Sözlüğü*'nde "reng" şeklinde verilmiştir (TDK, 2009b, s. 187).

Kelime Kırgızcada "ирең/ireñ" (Akmataliyev *vd.,* 2011a, s. 673); Yeni Uygurcada "рәң/ڭ ىر/räñ" imlasıyla (Kibirov *vd.,* 1961, s. 159); Karakalpakçada Kazakçadaki gibi "рең/reñ" ve "реңк/reñk" imlasıyla (Kamalov *vd.,* 1992, s. 148-149); Özbekçede "ранг/rang" (Ma'rufov *vd.,* 1981a, s. 614); Türkmencede "реңк/reñk" imlasıyla (Hamzayev, 1962, s. 563); Azericede "rənк/rəng" imlasıyla (Axundov, 1999, s. 402), Kumukçada "ренк/renk" imlasıyla (Pekacar, 2011, s. 280); Kırım Tatarcasında "ренк/renk" imlasıyla (Useyinov *vd.,* 1992, s. 132), Başkurtçada "рәнек/ränek" imlasıyla (Agişev *vd.,* 1993b, s. 147), Gagavuzcada "ренк/renk" imlasıyla (Gaydarci *vd.,* 1973, s. 383) yer almaktadır.

Kazakçada рең (reñ) sözünden türetilmiş şu sözler mevcuttur: рең+де-н-/reñ+de-n- (yüzüne renk gel, güzelleş-) рең+дес/reñdes (renktaş, benzer); рең+ді/reñ+di (görklü, nurlu, güzel); рең+ді+лік/reñ+di+lik (görk, nurluluk, güzellik); рең+сіз (çirkin, suratsız, renksiz) (Januzaqov, 2008, s. 690).

Kazakçada Renkler

Amerikalı dil bilimciler Brent Berlin ve Paul Kay'ın doksan sekiz dilde tespit ettikleri on bir temel rengin hepsi Kazakçada da bulunmaktadır: black (қара/kara), white (ақ/ak), red (қызыл/kızıl), yellow (сары/sarı), green (жасыл/yeşil), blue (көк/gök), brown (қоңыр/kahverengi), purple (алқызыл/mor), pink (қызғылт сары/pembe), orange (қызыл

сары/turuncu), gray (сұр/boz)[1] (Sadıqova, 2012, s. 38-39). Bu on bir temel renkten başka Kazakçada farklı tonları belirten renk adları da mevcuttur.

Kazakçada açık renkleri belirtmek üzere Türkçede olduğu gibi "ашық/aşıq", (Januzaqov, 2008, s. 77) koyu renkleri belirtmek üzere de yine Türkçedeki gibi "қою/qoyuw" (Keñesbayev *vd.,* 1961, s. 75) sözü kullanılmaktadır. Eski Türkçeden beri "açık kızıl, parlak kızıl" anlamında kullanılan (Nadelyayev *vd.,* 1969, s. 31) ve Moğolcada da "ал/al" şeklinde yer alan (Bazılxan, 1977, s. 22) "ал/al" sözü Kazakçada müstakil bir renk adı olarak kullanılmaz. "Ал/al" sözü daha çok "жасыл/jasıl, күрең/küren, қара/qara, қоңыр/qoñır, қызыл/qızıl" renklerinin başına gelerek bunların "açık, parlak" olduklarını belirtir (Januzaqov, 2008, s. 36). *Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi*'nde bunlardan sadece "ал қызыл/al qızıl" sözüne yer verilmiştir (Keñesbayev *vd.,* 1959, s. 28). Farsçada kelime "āl/ آل" imlasıyla kullanılmaktadır (Etik, 1968, s. 17; Şükûn, 1984a, s. 72).

Kazakçada karışık rengi ifade etmek için yine "ала/ala" (ala) (Keñesbayev *vd.,* 1959, s. 28) sözünün yanı sıra "ала-құла/ala-qula" (alaca bulaca) ikilemesi de kullanılır (Isqaqov *vd.,* 2011a, s. 356). Eski Türkçede kullanıldığı gibi (Nadelyayev *vd.,* 1969, s. 32) *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te de geçen "ala" sözü (Kâşgarlı Mahmut, 2014, s. 547) Moğolcada "алаг/alag" şekliyle yer almaktadır (Bazılxan, 1977, s. 22). O. Süxbaatar'a göre kelime Moğolcaya Türkçeden geçmiştir: алаг/alag <al+ag <al+aq (Süxbaatar, 1997, s. 16).

Kazakçada Renklerin pekiştirmeli şekli Türkçedeki gibi yapılır: қап-қара/qapqara, сап-сары/sapsarı, ап-ақ/ap-aq… Ancak pekiştirme yapan biçim birimin Türkçedeki gibi "m"li ve "s"li şekilleri yoktur. Pekiştirmenin nadiren de olsa "шым ~ шымқай /şım ~ şımqay" sözüyle yapıldığı da görülür: шым қара/şım qara (çok kara, kapkara), шымқай қызыл/şımqay qızıl (çok kırmızı, kıpkırmızı) (Isqaqov *vd.,* 2011l, s. 553)…

"Күлгін/külgin" sözü ise esas olarak "soluk, solgun, uçuk" anlamında kullanılır: күлгін боз/külgin boz (soluk boz), күлгін көк/külgin kök (soluk mavi), күлгін қызыл/külgin qızıl (soluk mavi) (Isqaqov *vd.,* 2011g, 464)… "Күлгін/külgin" sözü Kazakçaya Farsçadan geçmiştir. Kelime Farsçada "gül renkli" anlamına gelmektedir (Şükûn, 1984c, s. 1692) күлгін/külgin <گلگون/gulgūn. İki dilli bazı sözlüklerde de "mor" kelimesinin Kazakça karşılığı olarak "күлгін/külgin" sözü verilmiştir (Çabdenova, 2013, s. 123; Musapirova *vd.,* 2007b, s.

[1] Burada bazı İngilizce renklere verilen Kazakça karşılıklar çok isabetli değildir.

509). “Солғын/solğın” “soluk” anlamında kullanılmaktadır (Isqaqov *vd.,* 1985, s. 332). Parlaklığı belirtmek içinse “жылтыр/jıltır” (parlak) (Isqaqov *vd.,* 2011e, s. 698) sözü kullanılır.

Ақ (Aq): *Qazaq Tiliniñ Sözdigi*’nde “ақ (aq)” sözünün başlıca anlamları şunlardır: *“1. Karın, sütün rengi gibi apak renk. 2. Akı baskın renk. 3. Sadık, temiz. 4. Göze düşen ak leke. 5. Gözün akı. 6. Yumurtanın akı. 7. Kır saç. 8. Ak toprak. 9. Hayvan sütünden yapılan gıdalar. 10. Kızıllar/Bolşevikler karşıtı; Aklar.”* (Januzaqov, 2008, s. 29). Kelimenin pekiştirmeli şekli “appaq ~ äppaq <ap+aq sözüdür (Isqaqov *vd.,* 2011a, s. 563; Isqaqov *vd.,* 2011b, s. 469). “Ağarmak” anlamında ise Kazakçada “ағapy/ağaruw <ақ+ap-y” sözü kullanılmaktadır (Januzaqov, 2008, s. 15). Ölçünlü Kazakçada Arapça “beyaz” kelimesi yoktur, ancak Ürjar ağzında bir kumaş türünün adı olarak “баяз/bayaz” sözü mevcuttur (Sarıbayev, 2005, s. 132; Änes *vd.,* 2007, s. 153). Kazakçada “siyah beyaz” kavramını ifade etmek için “ақ-қapa/aq-qara” ikilemesi kullanılır (Isqaqov *vd.,* 2011a, s. 251).

“Aq” kelimesi Eski Türkçede *“1. Ak, beyaz. 2. Kır at.”* anlamlarına gelmektedir (Von Gabain, 1988, s. 259; Nadelyayev *vd.,* 1969, 48). Eski Türkçede “ak, beyaz” karşılığı olarak “aq” kelimesiyle birlikte “ürüŋ” kelimesi de kullanılmaktadır ve kelime *“ak, temiz, kadirbilir”* anlamlarına gelmektedir (Nadelyayev *vd.,* 1969, s. 627). Kelimenin Moğolca karşılığı “цагаан/tsagaan” (Bazılxan, 1977, s. 21), Kalmıkça karşılığı ise “цаһан/tsahan” sözüdür (Mandjikova, 2002, s. 140).

Kâşgarlı Mahmut, “āk” sözü için şu açıklamayı yapmıştır: *“Oğuzcada her şeyin beyazı. Türklerde at için kullanılarak ‘kır at’ anlamında ‘āk at’ denir.”* (Kâşgarlı Mahmut, 2014, s. 39). “Aq” sözü *Kutadgu Bilig*’de kullanılmamıştır. Kelime küçük ses değişiklikleriyle bütün Türk dillerinde kullanılmaktadır (Sevortyan *vd.,* 1974, s. 116). Ancak “ak” sözünün Çuvaşça karşılığı “шур ~ шурă/şur ~ şură” (Dmitriyev, 1951, s. 32); Sahaca karşılığı ise “маҥан/mañan” veya “үрүҥ/ürüñ”dür (Vasiliev, 1995, s. 6). E. V. Sevortyan, Türk dillerinde “ak” sözünün üç anlama geldiğini belirtmiştir: *“1. Ak, beyaz. 2. Temiz. 3. Harika, muhteşem, görkemli.”* (Sevortyan *vd.,* 1974, s. 116-117). “Aq” sözünün gerçek anlamının “ak, beyaz” olduğu açıktır; Kazakçadaki “temiz, muhteşem, görkemli” gibi anlamların rengin niteliğine bağlı olarak sonradan ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. “Aq” sözünün “sadık, doğru, temiz” gibi yan anlamlarının ortaya çıkmasında Arapçadan geçen ақ/aq< хақ/xaq< *Ar.* حق/ḥaḳḳ sözünün etkisi olduğu açıktır.

Dil bilimcilerin çoğu “aq/ak” sözünün Türkçe olduğu konusunda hemfikirdir. *Étimologiçeskiy Slovar’ Tyurkskix Yazıkov’*da, K. H. Menges’in kelimenin Çinceden Türkçeye

geçtiği ihtimalini ifade eden şu izah da verilmiştir: *"āk <* hāk < Çin. pāk"* (Sevortyan *vd.*, 1974, s. 117).

"Aq" rengi Kazak kültür ve medeniyetinde çok önemli bir yere sahiptir:[2]

1. "Aq" Kazakçada "төрт түлік/tört tülik" tabir edilen koyun, sığır, at ve deve sütünden yapılan yoğurt, kurut, peynir, tereyağı, kımız, ayran, şubat/kımıran (ekşitilmiş deve sütü) gibi hayvani gıdaların umumi adıdır (Qaydar, 2013, s. 554). Yirminci yüzyıla kadar büyük ölçüde göçebe yaşayan Kazakların hayatında hayvani bilhassa sütten yapılan gıdaların çok büyük önemi vardır. Dolayısıyla Kazaklar "aq" diye adlandırdıkları bu gıdalara karşı ayrı bir hürmet gösterirler. Mesela sütü dökmek ve israf etmek, süt sağılan kapla su taşımak, süt kabını akarsuda yıkamak, sütü yakmak veya ateşe dökmek yasaktır (Arğınbayev *vd.*, 2005, s. 82-83).

2. "Aq" gücü, baylığı, asaleti, dolayısıyla hanlığı simgeler. Kazakçada "soylu/asil/aristokrat" sözünün karşılığı "ak kemik" anlamına gelen "ақсүйек/aqsüyek" sözüdür (Sızdıqova *vd.*, 2008, s. 47). Hanlar ve bayların oturduğu eve/çadıra "ақүй/aqüy" (ak ev) denir (Isqaqov *vd.*, 2011a, s. 282). On dördüncü asrın birinci çeyreğinde Doğu Deştikıpçak'ta Cuci Han'ın büyük oğulları Orda Ejen, Şayban, Şingkür ve Tuqa Temir uluslarının kurduğu devletin adı da Ақ Орда/Aq Orda'dır (Käribayev, 1998, s. 199). Ayrıca bayların ve hanların oturduğu en az on iki kanattan oluşan ak keçeden yapılan çadıra da "aq ақ орда/orda" denmektedir (Isqaqov *vd.*, 2011a, s. 223). Abılay Han'ın (1711-1781) savaşlarda kullandığı bayrağın rengi de aktır ve "Abılaydıñ aq tuwı" diye adlandırılır (Isqaqov *vd.*, 2011, s. 211). Kazakçada "ақ киізге көтеру/aq kiyizge köterüw" deyimi vardır (Keñesbayev, 2007, s. 31). Türkçeye kelimesi kelimesine "ak keçeye/keçeyle kaldırmak" şeklinde aktarılabilecek olan deyim aslında han seçilen kişinin tahta çıkış törenini anlatmak için kullanılır. Kazaklar han seçtikleri kişiyi özel basılmış ak keçe üstüne oturtup kaldırırlardı (Aqbayev, 1998, s. 21-22). Böylece hana ak keçe gibi apak yani adil, temiz, merhametli olması gerektiği hatırlatılırdı.

3. "Aq" sadakatin, masumiyetin, doğruluğun, temizliğin, paklığın simgesidir (Qaydar, 2013, s. 554): *"Aqtıñ otın aqımaq öşire almaydı."* (Qaydar, 2002, s. 185) (Akın odunu ahmak söndüremez.) atasözünde "aq" "doğru, dürüst, temiz" anlamında kullanılmıştır. Yine nikâhlı, kanuni beraberliği anlatmak için Kazaklar "ақ неке/aq neke" (ak nikâh) ibaresini kullanırlar.

[2] "Ak" rengi Moğollar için de çok önemlidir. Moğol şamanlarının inancına göre "ak" rengi başta Güneş ve Ay olmak üzere bütün kutsal varlıkların simgesidir. Bütün Moğol ulusları tarafından kabul gören, yer ve üstündeki canlıların piri, koruyucusu sayılan Şamanlık Tanrının adı "Цаган бүгэн/Tsagan bugén" yani "Ak İhtiyar/Koca"dır. Ak donlu hayvan da Moğollar için kutsaldır. Dokuz saçaklı ak bayrak, ayrıca yeni yılın "цаган сар/tsagan sar" yani "ak ay" adıyla kutlanması Moğolların "ak" rengine verdikleri önemi göstermektedir (*bk.* Qaydar, 2013, s. 555).

“Ақ сөйлеу/aq söylew” (hak/hakikati söylemek) deyiminde ise “aq” sözü “hak, doğru, hakikat” anlamındadır. “Aq” sözünün “hak, hakikat, doğru” anlamlarının ortaya çıkmasında “aq<ḥaḳḳ” sözünün tesiri inkâr edilmez. Yeni evlenen çiftler için “ақ отау/aq otaw” (ak otağ) dikilir (Isqaqov *vd.*, 2011a, s. 223).

4. “Aq” iyi dilek, iyilik ve baht anlamları ihtiva eder (Qaydar, 2013, s. 554). “Ақ тілек/aq tilek (iyi dilek), ақ бата/aq bata (hayır dua), ақ жаулық/aq jawlıq (karı, eş), ақ қас/aq qas,[3] ақ ниет (iyi niyet) (Sızdıqova *vd.*, 2008, s. 44) sözlerinde “aq” iyi dilek, iyilik ve baht ifade etmektedir.

5. “Aq” sözü süreklilik ifade eder (Qaydar, 2013, s. 554). “Ақ жауын/aq jawın (ak yağmur) sözü yazın aralıksız uzun süre yağan yağmur (Isqaqov *vd.*, 2011a, s. 241); “ақ боран/aq boran” ise uzun şiddetli tipi (Qaydar, 2013, s. 554) demektir.

6. “Aq” kut ve tazim ifade eder. “Aq jawıp, aruwlap kömüw” deyimi “ölüyü tazimle, güzel bir şekilde defnetmek, öbür dünyaya uğurlamak” anlamında; “ananıñ aq süti” deyimi ise “ana sütüyle insana geçen iyi özellikleri” anlatmak için kullanılır (Qaydar, 2013, s. 555). Kazaklar yaşlılara “ақсақал/aqsaqal” derler. “Aqsaqal” sözü yaştan ziyade saygı ifade eden bir sözdür. Rus Çarı da eskiden “büyük hükümdar” anlamında “ақ патша/aq patşa” olarak anılırdı (Isqaqov *vd.*, 2011a, s. 224).

7. “Aq” kadına has güzelliği ve zarafeti ifade eder. Mesela ақ дидар/aq diydar (ak yüz), ақ жүзді/aq jüzdi (ak yüzlü), ақша бет (akça yüz), ақ сұңқарым (aksungurum), Арқаның ақ маралы/Arqanıñ aq maralı (Arqa’nın[4] ak maralı), Ақтоты/Aqtotı[5] (Akdudu) (Qaydar, 2013, s. 555)…

8. “Aq” saf, katışıksız, halis anlamlarına da gelir. “Ақ алмас/aq almas” (ak elmas), “ақ семсер/aq semser (ak pala), “ақ сауыт/aq sawıt” (ak zırh), ақ берен (ak tüfek), ақ найза (ak mızrak), ақ мылтық (ak tüfek) tamlamalarındaki “aq” sözü rengi değil bu araçların sağlamlığını, kaliteli ham maddesini belirtmek için kullanılmıştır (Qaydar, 2013, s. 554).

9. Kazakçada “serbest şiir” terimini karşılamak üzere Rusça “белый стих” tamlamasını doğrudan çevirisi ile elde edilen “ақ өлең/aq öleñ” (ak şiir) terimi kullanılmaktadır (Äbilğaziyev, 2010, s. 26).

---

[3] Hapşırana söylenen “ak kaş, kaşın ağarıncaya dek yaşa, çok yaşa” anlamında söz.
[4] “Sarıarqa” bölgesinin kısaltılmış adıdır.
[5] “Aqtotı” kız adıdır.

10. Kırmızı ve kara gibi ak da yas rengidir. Erkek öldüğünde karısı kara giysi giyer; kızı ise ak giysi ve kırmızı börk giyer (Kadeşeva, 1996, s. 96). Güney Kazakistan'da bilhassa Özbekler yas alameti olarak bellerine ak kuşak/bez bağlarlar.

Ақ ала (Aq ala): Akı baskın ala renk anlamına gelen (Isqaqov *vd.,* 1974, s. 128) "aq ala" sözünü Türkçeye "akça ala/akçıl ala" şeklinde aktarmak mümkündür.

Ақ боз (Aq boz): Ak rengi baskın boz renk, akçıl, akşın (Isqaqov *vd.,* 2011a, s. 215). Daha çok at donu için kullanılır. "Ақ боз ат/aq boz at", akı baskın kır attır (Isqaqov *vd.,* 2011a, s. 215).

Ақ бурыл (Aq buwrıl): *"Akı baskın demir kırı."* (Isqaqov *vd.,* 2011a, s. 216). Daha çok at donu için kullanılır. Türkçeye "açık demir kırı" olarak aktarılabilir.

Ақ құба (Aq quba): Ak tenli, ak yüzlü. "Ақ құбақан/aq qubaqan" da denir. İnsan için kullanılır (Isqaqov *vd.,* 2011a, s. 221).

Ақ сары (Aq sarı): "Sarışın" anlamına gelir (Musapirova *vd.,* 2007a, s. 53).

Ақ сұр (Aq sur): Akı baskın kır renk, akçıl kır, akçıl boz. İnsan için de kullanılır (Isqaqov *vd.,* 2011a, s. 225).

Ақтаңдақ (Aqtañdaq): Kahverengi veya kara dona ak beneklerin karıştığı at donudur (Isqaqov *vd.,* 1974, s. 149). Türkçe karşılığı "ak alaca"dır (Eminoğlu, 2013, s. 1379).

Ақ шегір (Aq şegir): Ak karışmış kül rengi anlamına gelir. Kartal için kullanılır (Isqaqov *vd.,* 2011a, s. 228).

Ақ шулан (Aq şuwlan): Akı baskın gök renk, akçıl gök/boz. Kurdun bu renkteki dişisi için kullanılır (Isqaqov *vd.,* 2011a, 228).

Ал (Al): Yukarıda da belirtildiği üzere "ал/al" sözü Kazakçada müstakil renk adından ziyade bazı renk adlarının önüne gelerek onlara "açık, parlak, koyu" anlamları veren bir söz olarak kullanılır. Türkmencede kullanılan "al ÿaşyl" (Nurmemmet, 1996, s. 76) ibaresinin de "al ve yeşil" anlamı yanı sıra "açık/parlak yeşil" anlamı olduğu da düşünülebilir.

Kazakçada "al" renk adından türetilmiş bir fiil yoktur. "Moğolca "ал/al" şeklinde yer alan kelime (Bazılxan, 1977, s. 22), Rusçaya "алый/alıy" olarak geçmiştir ve "parlak kırmızı" anlamına gelmektedir (Ojegov *vd.,* 2003, s. 22). Kelimeye *Drevnetyurkskiy Slovar'*da şu anlamlar verilmiştir: *"Al, parlak kızıl, açık kızıl, turuncu, kahverengi (göz)."* (Nadelyayev *vd.,*

1969, s. 31-32). “Al” *Dîvânu Lugâti’t-Türk’*te “turuncu” anlamıyla (Kâşgarlı Mahmut, 2014, s. 546), *Kutadgu Bilig*’de “kırmızı” anlamıyla (Yusuf Has Hacib, 2006, s. 1097) kullanılmıştır.

“Al” hemen hemen bütün Türk dillerinde mevcuttur. Sevortyan “a:l” kelimesinin Türk dillerinde “al, kırmızı, turuncu renkli ipek kumaş, karanfil” gibi anlamlara geldiğini belirtmiştir (Sevortyan *vd.,* 1974, s. 125-126). Birçok köken bilimciye göre “altın” sözü de “al” sözünden türemiştir: altın~altun <al “al” +tun <(ton) “bakır” (Sevortyan *vd.,* 1974, s. 142-143).

Ал күрең (Al küreñ): “Al küreñ” sözü *Qazaqşa-Orısşa Sözdik*’te *“açık boz”* (Sızdıqova *vd.,* 2008, s. 51), *Qazaq Ädebiy Tiliniñ Sözdigi*’nde *“Canlı kızılımsı kahverengi, açık kahverengi”* (Isqaqov *vd.,* 2011a, s. 309), *Qazaq Tiliniñ Sözdigi*’nde *“açık kahverengi”* (Isqaqov *vd.,* 1974, s. 178) açıklanmıştır. Kelimenin Türkçeye umumi anlamda “açık kahverengi”, at donu olarak ise “açık doru, açık al” şeklinde aktarılması uygundur.

Ал қара (Al qara): “Ал қара/al qara”, *Qazaq Ädebiy Tiliniñ Sözdigi*’nde *“koyu kara, kapkara, saf kara renk”* şeklinde izah edilmiştir (Isqaqov *vd.,* 2011a, s. 309). “Al” sözünün önüne geldiği renk adına esas olarak “açık, parlak” anlamı katarken “qara” sözüne “koyu” anlamı katması ilginçtir. “Al qara” tamlamasındaki “al” sözünü “parlak, canlı” şeklinde anlamak daha doğru olacaktır. Dolayısıyla “al qara” ifadesini Türkçeye “koyu kara” yerine “parlak kara” veya “canlı kara” şeklinde aktarmak daha uygundur.

Ал қара көк (Al qara kök): Sözlükte *“karası baskın gök/mavi renk”* olarak verilmiştir (Isqaqov *vd.,* 2011a, s. 309). Söz Türkçeye “açık lacivert” veya “koyu mavi/gök” olarak çevrilebilir.

Ал қоныр (Al qoñır): Açık kahverengi (konur) renktir (Isqaqov *vd.,* 1974, s. 178).

Ал қызыл (Al qızıl): “Ал қызыл/al qızıl” Kazakça sözlüklerde *“açık kızıl renk, canlı kızıl renk”* (Isqaqov *vd.,* 2011a, s. 309; Isqaqov *vd.,* 1974, s. 178; Keñesbayev *vd.,* 1959, s. 34) şeklinde izah edilmiştir. Kelimenin karşılığı *Qazaqşa-Ağılşınşa Ağılşınşa-Qazaqşa Sözdik*’te *“scarlet, vermilion, crimson, incarmadine”* (al, parlak kırmızı, koyu kırmızı, kan kırmızı, pembe) [6] olarak (Çabdenova, 2013, s. 29); *Qazaqşa-Orısşa Sözdik*’te ise “алый, ярко-каркасный” yani “al, açık kızıl/kırmızı” olarak verilmiştir (Sızdıqov *vd.,* 2008, s. 51). *Ağılşın-Qazaq Sözdigi*’nde “pink” sözünün Kazakça karşılığı olarak “al qızıl” sözü verilmiştir (Axmetova *vd.,* 1974, s. 255). Hülasa “al qızıl” sözünü Türkçeye “açık kızıl/kırmızı, parlak

[6] İngilizce kelimelerin Türkçe karşılıkları şu eserden alınmıştır: Atalay, H. (1999), *İngilizce Türkçe sözlük 1-2*, Ankara: TDK Yayınları.

kızıl/kırmızı" şeklinde aktarmak mümkündür. Kelimenin "pembe" sözünü karşılamak için kullanıldığı da unutulmamalıdır.

Боз (Boz): "Боз/boz" kelimesinin başlıca anlamı *"akçıl kır renk"*tir (Isqaqov *vd.,* 1976, s. 321; Januzaqov, 2008, s. 123). Daha çok at donu olarak kullanılır. Kelimenin Türkçe karşılığı "boz", "kül rengi", "açık toprak rengi"dir. "Bozarmak, boz renk almak" anlamında "бозару/bozaruw <боз+ар-у" fiili kullanılır (Isqaqov *vd.,* 2011c, s. 405). "Боз/boz" Moğolcada "бор/bor" şeklinde yer almaktadır (Bazılxan, 1977, s. 65). "Boz" aynı anlamıyla Eski Türkçede de vardır (Von Gabain, 1988, s. 269; Nadelyayev, 1969, s. 115). Kelime *Dîvânu Lugâti't-Türk* (Kâşgarlı Mahmut, 2014, s. 597) ve *Kutadgu Bilig*'de de geçmektedir (Yusuf Has Hacib, 2006, s. 1128).

"Boz" Türk dillerinin hemen hepsinde kullanılmaktadır (Sevortyan *vd.,* 1978, s. 171). Bazı köken bilimciler "akçıl toprak" anlamına gelen "bor" kelimesi ile "boz" kelimesinin aynı kökten geldiğini ifade etmektedir (Xasenov *vd.,* 2012, s. 9; Sevortyan *vd.,* 1978, s. 172). Moğolcada "boz" kelimesinin karşılığı olarak "bor" kelimesinin kullanılması da bu görüşü desteklemektedir.

Бозай (Bozay): "Boz, bozca" anlamına gelmektedir (Isqaqov *vd.,* 2011c, s. 403). Kelimenin yapı izahı şöyle olmalıdır: бозай/bozay *<boz+ay.

Бозалаң (Bozalañ): "Bozca, bozumsu, göğümsü boz" demektir (Sızdıqova *vd.,* 2008, s. 157). Bozalañ sözünün köken bilimlik izahı şu şekilde olmalıdır: bozalañ *< boz+a-la-ñ.

Бозамық (Bozamıq): "Bozca, bozumsu, akçıl" demektir (Januzaqov, 2008, s. 133). "Bozamıq" sözünün yapısını şu şekilde izah etmek mümkündür: bozamıq *< boz+a-mıq.

Бозаң (Bozañ): Bu da "bozumsu, bozca, akçıl" demektir (Sızdıqova *vd.,* 2008, s. 157). Kelimenin yapı izahı şöyle olmalıdır: bozañ *<boz+a-ñ.

Бозғыл (Bozğıl): "Бозғыл/bozğıl" sözünün iki anlamı vardır: *"1. Bozca, bozumsu, akçıl. 2. Soluk yüz."* (Januzaqov, 2008, s. 133). Kelimenin yapı bakımından izahı şöyledir: bozğıl <boz+ğıl.

Бозғылдау (Bozğıldaw) ~ Бозғылттау (Bozğılttaw): Akçıl, bozumsu, bozca demektir (Isqaqov *vd.,* 1976, s. 326; Isqaqov *vd.,* 1976, s. 327). Kelimenin yapısı şöyle izah edilebilir: bozğıldaw *<boz+ğıl+daw; bozğılttaw *<boz+ğıl+t+taw.

Бозғылт (Bozğılt): Bu da bozumsu, bozca, akçıl demektir (Januzaqov, 2008, s. 133). Kelime yapı olarak şöyle izah edilebilir: bozğılt *<boz+ğıl+t.

Бозғылтым (Bozğıltım): Türkçe tam karşılığı "bozumsu" sözüdür (Januzaqov, 2008, s. 133). Kelime, köken bilim açısından şöyle izah edilebilir: bozğıltım *<boz+ğıl+t+ım.

Боздау (Bozdaw): "Боздау/bozdaw" da "bozumsu, bozca, akçıl" demektir (Isqaqov *vd.,* 2011b, s. 411). Kelimenin yapısı "bozdaw *<boz+daw" şeklinde açıklanabilir.

Бозша (Bozşa): *bk.* Бозғылт (Bozğılt). "Bozca, bolcul" demektir (Isqaqov *vd.,* 2011c, s. 413). Rengin Türkçe karşılığı "bozca"dır. Kelimenin yapı izahı şöyledir: бозша/bozşa <boz+şa <boz+ça.

Бөрте (Börte): *"Çoklukla keçi ve atta olan boz karışmış gökçe dondur."* (Isqaqov *vd.,* 2011c, s. 564). Türkçe karşılığı "koyu boz" veya "börtü"dür (Eminoğlu, 2013, s. 1390, 1383). Kelime Moğolcada "бөрт/bört" şeklinde mevcuttur (Bazılxan, 1977, s. 69).

Бурыл (Buwrıl): *"1. Ak ile gök biraz da kara karışık. 2. Ağarmaya başlamış."* demektir (Isqaqov *vd.,* 2011c, s. 609-610). Daha çok at donu olarak kullanılır. Türkçe karşılığı "demir kırı"dır.

Жасыл (Jasıl): Sözlükte "жасыл/jasıl" sözüne iki anlam verilmiştir: *"1. Yaprağın, yaş otun rengi gibi renk. 2. Otun, bitkinin kurumamış, sararmamış taze gök hâli."* (Isqaqov *vd.,* 1978, s. 725). "Жасыл/jasıl" sıfatının pekiştirilmiş şekli "жап-жасыл/jap-jasıl"dır (Isqaqov *vd.,* 2011e, s. 54). "Yeşermek" anlamında Kazakçada "жасару/jasaruw <жас+ар-у" fiili bulunmakla birlikte (Isqaqov *vd.,* 2011e, s. 157) daha fazla "жасылдану/jasıldanuw <жас+ыл+да-н-у" (yeşillenmek) fiili kullanılmaktadır (Isqaqov *vd.,* 2011e, s. 173).

"Жасыл/jasıl" sözünün Türkçedeki şekli "yeşil", Moğolca karşılığı ise "ногоон/nogoon"dur (Bazılxan, 1977, s. 117). "Жасыл/jasıl" Eski Türkçede "yaşıl" şeklinde mevcuttur (Von Gabain, 1988, s. 309; Caferoğlu, 2011, s. 289; Nadelyayev *vd.,* 1969, s. 264). *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te "yaşıl~yāşıl" şeklinde yer alan kelime (Kâşgarlı Mahmut, 2014, s. 958) *Kutadgu Bilig*'de "yaşıl" olarak geçmektedir (Yusuf Has Hacib, 2006, s. 1273).

"Jasıl<Yaşıl" sözü çağdaş Türk dillerinde bazı ses değişiklikleri ile kullanılmaktadır (Levitskaya *vd.,* 1989, s. 164). Çuvaşçada "ешĕл/yeşĕl" sözünün yanı sıra "симĕс/simĕs" sözü de "yeşil" anlamında kullanılmaktadır (Dmitriyev, 1951, s. 206). "Yeşil" sözünün Sahaca karşılığı ise "от күөх/ot küöx"tür (Vasiliev, 1995, s. 302). "Yeşil <yaşıl" sözünün

Étimologiçeskiy Slovar' Tyurkskix Yazıkov adlı eserde kelimenin köken bilimlik izahları vardır: yaşıl <yaş+ı-l; yaşıl <yaş+ıl<yaş+şıl<yaş+sıl; yaşıl <yaş-ıl vey <yaşı-l; yaşıl <yaş+ıl <yaş+qıl (Levitskaya *vd.,* 1989, s. 164-165). Tuncer Gülensoy'un izahı ise şöyledir: yeşil <yaşıl <yāş+(ı)l (Gülensoy, 2007b, s. 1128).

Bazı Kazak dil bilimcilere göre "jas<yaş" sözünün ilk anlamı "yeni çıkmış gök/yeşil bitki"dir. "Jas<yaş" sözünün "yeni gövermekte olan bitki" anlamı "büyüyüp gelişmekte olan çocuğa" sonra da "kişinin yaşadığı yıl sayısına" dönüşmüştür. Muhtemelen gök/yeşil bitkinin ıslaklığına bilhassa sabah çiyi düşmüş durumuna bağlı olarak "jas<yaş" sözü "gözyaşı" anlamını da kazanmıştır. İşte "jasıl<yaşıl" sözü de bu "yaş<jas" kelimesinden türemiştir (Xasenov *vd.,* 2012, s. 8). Kazakçanın bazı ağızlarına "yıldırım" anlamında kullanılan "жасыл" sözünün kökeni de üzerinde durulmaya değerdir (Sarıbayev, 2005, s. 244).

"Жасыл/jasıl" renginin Kazak kültür ve medeniyetinde mesela "ақ/aq, көк/kök, қара/qara, қызыл/qızıl" renkleri kadar yer tutmadığı söylemek mümkündür. Çünkü "jasıl" renginin anlamı çoklukla "kök" rengine yüklenmiştir.[7] Buna rağmen "жасыл/jasıl" sözünün "жасыл дақылдар/jasıl daqıldar" (yaprağı da yenen soğan, marul, ıspanak, dereotu, ravent, kuzukulağı gibi sebzeler), "жасыл дала/jasıl dala" (yeşil bozkır), "жасыл желек/jasıl jelek" (yeşil kuşak, yeşil urba, yeşillik), "жасыл қосақ/jasıl qosaq" (bir halı/kilim deseni) gibi bazı deyimlerde ve söz öbeklerinde kullanıldığı görülmektedir (Isqaqov *vd.,* 2011e, s. 171). Maqsutbek Süleymen'e göre Deştikıpçak'ta yani Kıpçak Bozkırı'nda ak, temizlik ve adaletin; kızıl, erliğin; yeşil ise yenilenmenin, gelişmenin hatta imanın ve inancın belgisi sayılmıştır. Maqsutbek Süleymen, Abılay Han'ın (1711-1781) ve torunu Kenesarı Han'ın (1802-1847) "жасыл туы/jasıl tuwı" (yeşil bayrağı) olduğunu da söylemektedir (Süleymen, 2009). Umumi Türk Türk kültür eve medeniyeti bakımından çok önemli olan "yeşil, sarı, kırımız" renkleri (Genç, 1996, s. 41-48) Kazakistan'da da "наурыз/nawrız" kutlamalarının ana renkleridir.

Жасыл көк (Jasıl kök): *bk.* Көк жасыл.

Жирен (Jiyren): Kazakça sözlüklerde "жирен /jiyren" sözü *"қызғылт сары"* yani "kızılımsı sarı" olarak açıklanmıştır (Keñesbayev, 1959, s. 234; Isqaqov *vd.,* 1979, s. 128; Isqaqov *vd.,* 2011e, s. 424). *Qazaqşa-Orısşa Sözdik*'te "жирен /jiyren" sözünün karşılığı olarak "рыжий" sözü verilmiştir (Sızdıqova *vd.*, 2008, s. 328). "Жирен/jiyren" sözü daha çok at donu

[7] Bu durum aslına birçok Türk dili için geçerlidir. Konuyla alalı olarak şu kaynağa bakılabilir: Çelik, M. F. (2009). Türklerde dört yönün dört renkle adlandırılması II. *Türk amacı,* 81-84. Ankara: TDK Yayınları.

olarak kullanılmaktadır. “Kızıl saç”, “kızıl sakal” ifadelerindeki “kızıl” sözünü karşılamak üzere de “жирен” sözü kullanılır (Isqaqov *vd.,* 2011e, s. 424). Mudanyda Misebolu ağzında “doru at” anlamında “cıran” sözü kullanılmaktadır (TDK, 2009a, s. 925). “Жирен/jiyren” sözünü Türkçede saç, sakal rengi olarak “kızıl”, at donu olarak ise “al” sözüyle karşılamak mümkündür (Eminoğlu, 2013, s. 1383).

Kelime bazı ses değişiklikleriyle birçok Türk dilinde mevcuttur (Levitskaya *vd.,* 1989, s. 23). “Жирен /jiyren” sözünün Moğolca karşılığı “зээрд/zéérd”dir (Bazılxan, 1977, s. 124). “Жирен /jiyren” kelimesinin kökeni çok açık değildir. *Étimologiçeskiy Slovar’ Tyurkskix Yazıkov*’da kelimenin değişik izahları verilmiştir. Aynı sözlükte Eski Moğolcada “ciğır, jiger, jiğır” sözünün “antilop, geyik” anlamına geldiği belirtilmiştir (Levitskaya *vd.,* 1989, s. 23). Dolayısıyla kelimenin köken açıklaması şöyle olmalıdır: jiyren *<ciren <yeren <yegren <yegir+en < jegir+en <jiger+en (Levitskaya *vd.,* 1989, s. 23-24). Kelimenin “ceren” yani “ceylan”, “karaca”, “ahu” rengiyle ilişkili olduğu açıktır. Nitekim Tuncer Gülensoy “ceren” sözünü şöyle açıklamıştır: ceren <*Moğ.* cegeren[8] ~ *Tü.* yégr-en (Gülensoy, 2007a, s. 200).

Зеңгір (Zeñgir): “Зеңгір/zeñgir” sözünün iki anlamı vardır: *“1. Gök rengi, gök, gökçe. 2. Büyük, yüksek, yüce. 3. Açık, sakin.”* (Isqaqov *vd.,* 2011f, s. 131) İkinci anlamı karşılamak üzere Kazakçada “заңғар/zañğar” sözü de mevcuttur (Isqaqov *vd.,* 2011f, s. 75). “Зеңгір/zeñgir” kelimesinin ilk anlamının “gök rengi, gök, gökçe” olduğunu; ilkin yüksekliğinden dolayı “gök”e “зеңгір/zeñgir” dendiğini; sonradan örnekseme yoluyla “büyük, yüksek, yüce” olan her şeyin “зеңгір/zeñgir” diye tavsif edildiğini söylemek mümkündür.

“Зеңгір/zeñgir” kelimesinin Farsçadan Kazakçaya geçmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Farsçada “ژنگ/jeng” ve “ژنگار/jengār” sözleri *“pas, küf”* anlamına gelmektedir (Etik, 1968, s. 219). Osmanlı Türkçesinde “ژنگار/jengār” *“pas, kir; bakır pası”*; “ژنگاری/jengārī” ise *“bakır yeşili, bakır pası renginde boya”* anlamlarında kullanılmıştır (Devellioğlu, 1993, s. 474). Kazakça “зеңгір/zeñgir” sözü de göğümsü bir yeşil olan bakır pası yeşiline bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Kelimeyi şöyle izaha etmek mümkündür: зеңгір/zeñgir <zeñger <jeñger <jengār <jengārī. Kazakçada “pas” anlamında “тат~дат/tat~dat” (Isaqaqov *vd.,* 2011k, s. 35; Isqaqov *vd.,* 2011ç, s. 514) ve “тот/tot” (Isqaqov *vd.,* 1986a, s. 221) sözü ile birlikte kullanılan “зең/zeñ” sözü (Isqaqov *vd.,* 1979, s. 385); Kırgızcanın bazı ağızlarında “pas”

[8] Kelimenin Eski Moğolcadaki biçimi “cegeren” değil “digheren” olmalıdır. (*bk.* Rajki, A., (2006). *Mongolian etymological dictionary*, Budapest,). http://web.archive.org/web/20080917115557/http://www.freeweb.hu/etymological/Mongol.htm (Erişim Tarihi: 17.05.2015).

anlamında kullanılan “заң/zañ” sözü (Akmataliyev *vd.,* 2011a, s. 637); Özbekçede “pas” anlamına gelen “занг/zang” sözü (Ma’rufov, 1981a, s. 298); Yeni Uygurcada yine “pas”ı karşılayan “зәң/zäñ/ ز ھ ڭ” sözü (Kibirov *vd.,* 1961, s. 81); Başkurtçada *“yeşil ile gök arasındaki renk”* anlamında kullanılan “зәңгәр/zäñgär” sözü (Agişev *vd.,* 1993a, s. 360), Tatarcada yine *“yeşil ile gök arasındaki renk”* anlamında kullanılan “зәңгәр/zäñgär” sözü (Abdullin, 1977, s. 354) bu izahı desteklemektedir.

Kazakçada “зеңгір көз/zeñgir köz (gökçe göz, gök göz), зеңгір көзді/zeñgir közdi (gök gözlü), зеңгір көк/zeñgir kök (yüksek gök), көк зеңгір/kök zeñgir (gök yeşil, yemyeşil), зеңгір тарту/zeñgir tartuw (yükselmek)” gibi kelime öbeklerinde “зеңгір/zeñgir” sözü kullanılmaktadır (Isqaqov *vd.,* 2011f, s. 131).

Кер (Ker): Sözlükte *“Kula ile doru arası hayvan rengi.”* olarak izah edilmiştir (Isqaqov *vd.,* 2011f, s. 636) Bilhassa at donu olarak Türkçe karşılığı “kestane dorusu”dur (Akalın *vd.,* 2011, s. 1401). Кербұғы/kerbuğı” sözünün Türkçe karşılığı ise “alageyik”tir (Çabdenova, 2013, s. 116).

Moğolcada “хээр/xéér” imlasıyla (Bazılxan, 1977, s. 150), Kırgızcada “кер/ker” imlasıyla (Akmataliyev *vd.,* 2011a, s. 837), Türkmencede “гәр/gär” imlasıyla (Hamzayev, 1962, s. 232) kullanılan kelimenin Moğolcadan alıntı olması kuvvetle muhtemeldir.

Көгілдір (Kögildir): “Көгілдір/kögildir”, sözlükte *“kögildir, kök tüsti*” (gökçül, gök renkli) şeklinde izah edilmiştir (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 168). *Qazaqşa-Orısşa Sözdik*’te kelimeye *“голубоватый, синеватый”* (göğümsü, mavimsi) karşılığı verilmiştir (Sızdıqova *vd.,* 2008, s. 415). Renginden dolayı kuğunun yavrusuna “көгілдір/kögildir” denir (Januzaqov, 2008, s. 404).

“Көгілдір/kögildir” sözü “көгілдір тарту/kögildir tartuw” (mavileşmek, gövermek, gökçeleşmek), “көгілдір түлкі/kögildir tülki” (mavi tilki) söz öbeklerinde kullanılmaktadır (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 169).

“Көгілдір/kögildir” sözünün yapısı şu şekilde izah etmek mümkündür: көгілдір/kögildir *<kök+i-l+dir.

Көгілдір көкшіл (Kögildir kökşil): *“Gökçül ve gök/mavi renklerin karışımı.”* (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 169) Mavi ile açık mavi karışım bir renk olduğu anlaşılan “kögildir kökşil”i de Türkçeye “gökçül, gökçe” diye aktarmak doğru olacaktır.

Көгілдір күлгін (Kögildir külgin): "Gökçül ve mor renklerin karışımı." (Isqaqov *vd.*, 2011g, s. 169). Rengin Türkçe karşılığı "açık mor" olmalıdır.

Көгілжім (Kögiljim): "Gökçül, gökçe" demektir (Isqaqov *vd.*, 1980, s. 94). Kazakçada "gövermek, mavileşmek" anlamında "көгілжі-/kögilji-" fiili vardır (Sızdıqova *vd.*, 2008, s. 416). Buna göre "көгілжім/ögiljim" sözünün izahı şöyledir: көгілжім/kögiljim <kök+i-l+ji-m.

Көгіс (Kögis): Bu da *"gökçül, gökçe"* demektedir (Isqaqov *vd.*, 1980, s. 94). Kelimenin izahı şöyledir: көгіс/kögis *<kök+i-s.

Көк (Kök): Renk olarak "көк/kök" sözlükte şöyle izah edilmiştir: "*1. Açık gökyüzü gibi renk. 2. Yeşil."* (Isqaqov *vd.*, 2011g, s. 221). Sözlükte bundan başka üç "көк/kök" kelimesi daha yer almaktadır: *"Kök I Derimi*[9] *(Kaz. kerege) bağlamak veya bir şeyi dikmek için kullanılan öküz derisinden yapılmış kayış. Kök II Gökyüzü, asuman. Kök III Göverip çıkan bitki, yeşillik."* (Keñesbayev *vd.*, 1959, s. 306). Kazakça sözlüklerde pekiştirme sıfatı olarak "көп-көгілдір/köp-kögildir" sözü yer almasına rağmen (Isqaqov *vd.*, 2001g: 322) "көп-көк/köp-kök" sözü yoktur. Ancak bazı ağızlarda "gömgök, masmavi" anlamında "көп-көңір/köp-köñir" kelimesi mevcuttur (Sarıbayev, 2005, s. 340). Kazakçada "gömgök~masmavi" ibaresini karşılamak üzere "көкпеңбек/kökpeñbek" kelimesi kullanılmaktadır (Xasenov *vd.*, 2012, s. 5). "Көк/kök" sözünden türemiş "көгерү/kögerüw <kök+er-üw" fiilinin şu anlamları vardır: *"1. Gök/mavi renk almak. 2. Yeşermek, güzelleşmek. 3. Yüz bozarmak; beti benzi atmak. 4. Darbeden dolayı vücut gövermek, morarmak. 5. Gövermek, bozulmaya başlamak."* (Januzaqov, 2008, s. 404).

"Mavi" anlamında "көк/kök" kelimesi Moğolcada "хөх/xöx", "kayış" anlamında "көк/kök" kelimesi "хөг/xög" şeklinde, gökyüzü anlamında "көк/kök" kelimesi "тэнгэр/téngér ~ огторгуй/ogturguy", "yeşillik, yeşil bitki" anlamında "көк/kök" ise "ногоо/nogoo ~ өвс/övs"tür (Bazılxan, 1977, s. 155). "Kök" (mavi) kelimesinin Kalmıkça karşılığı da "көк/kök"tür (İlişkin, 1964, s. 644). Kelime Macarcada da "kék" imlasıyla yer almakta ve "mavi, gök" anlamına gelmektedir (Tóth, 2007, s. 94, 515).

"Kök", Köktürkçede *"mavi"* (Tekin, 2006, s. 154), Eski Uygurcada ise "*mavi, gök rengi; sama, gök; gece"* anlamlarına gelmektedir (Caferoğlu, 2011, s. 114). *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te Kazakçadakine benzer dört "kök" kelimesi vardır: *"kök = gök, hava, sema. kök = gök*

[9] "Derim" sözü göçebe çadırının parçalarından biridir ve Kazakça "kerege" sözünü karşılamak üzere M. Eröz'ün "Yörükler" adlı kitabından alınmıştır. "Derim" veya "kerege" baklava dilimi şeklinde ağaç kafestir (*bk.* Eröz (1991). s. 109).

rengi, gök renk, lâcivet. kök = şehrin dört yanın saran yeşil bölge. kök = eyer bağı." (Kâşgarlı Mahmut, 2013, s. 356). Kelime, *Kutadgu Bilig*'de ise *"mavi, yeşil"* anlamlarında kullanılmıştır (Yusuf Has Hacib, 2006, s. 1186). "Kök" kelimesi küçük ses değişiklikleriyle hemen hemen bütün Türk dillerine mevcuttur. *Étimologiçeskiy Slovar' Tyurkskix Yazıkov*'da kelimenin değişik Türk dillerindeki şu anlamları verilmiştir: *"1. Gökyüzü. 2. Yas (Koyu mavi veya lacivert yas elbisesi). 3. Gök rengi, mavi, lacivert. 4. Yeşil. 5. Olgunlaşmamış meyve. 6. Ot, yeşillik. 7. Boz, gri. 8. Kır saç. 9. Kıpkırmızı. 10. Kara. 11. Destan kahramanı sıfatı. 12. Tanrı. 13. Gece."* (Sevortyan *vd.,* 1980, s. 66-67). Sözcüğün Çuvaşça karşılığı "çутă/śută""кăвак/kăvak" ve "сенкер/senker" kelimeleri (Dmitriyev, 1951, s. 112); Sahaca karşılığı ise "халлаан күөх/xalaan küöx"dür (Vasiliev, 1995, 99). Kelime *Codex Cumanicus*'ta da "gök" ve "mavi" anlamıyla yer almaktadır (Grönbech, 1992, s. 117).

Arapça "مائی" sözü Türkçede "mavi" (Akalın *vd.,* 2011, s. 1636), Özbekçede "мовий/moviy" (Ma'rufov, 1981a, s. 469), Türkmencede "мавы/mavy" (Baskakov *vd.,* 1968, s. 437), Azericede "мави/mavi" (Axundov, 1999, s. 228), Gagavuzcada "маави/maavi" (Gaydarci *vd.,* 1973, s. 230) şeklinde bulunduğu hâlde Kazakçada yoktur.

"Көк/kök" sözünün "gök, gökyüzü" anlamının mı, "gök, mavi" anlamının mı asli olduğu tartışmalıdır. Ä. Qaydar, ilk insanların rengine bakarak gökyüzünü "kök/gök" diye adlandırmış olabilecekleri gibi tam tersine yeryüzündeki "kök/gök/mavi" renkli her şeyi "kök/gök/gökyüzü" ile karşılaştırıp "kök/gök" renk adını icat etmiş olabileceklerini de belirtir (Xasenov, 2012, s. 5). İkinci görüş daha mantıklı görünmektedir.

İslamlıktan sonra "жасыл/jasıl <yaşıl" rengi dinin simgesi olarak bilhassa Batı Türk uluslarında öne çıkmıştır (*bk.* Kırımhan, 2001, s. 110) ancak Kazak kültür ve medeniyetinde "жасыл/jasıldan"dan ziyade "көк/kök" özel bir yer işgal etmeyi sürdürmüştür:

1. "Көк/kök" *"gök, gökler, gök âlemi"* dolayısıyla göğü tutan *"Təŋip/Täñir/Tanrı"*dır (Qaydar, 2013, s. 560). Altaycada da "kök" "Tanrı" anlamında kullanılmaktadır (Gürsoy-Naskali *vd.,* 1999, s. 121). Kazakçada kelime bu anlamlarıyla "төбеci көкке жету/töbesi kökke jetüw" (başı göğe ermek/değmek), "көктен тілегені (іздегені) жерден табылу/kökten[10] tilegeni (izdegeni) jerden tabıluw" (gökte aradığını yerde bulmak), көк соққыр ("Kök/Tanrı çarpsın, Allah belanı versin!" anlamında kargış) gibi deyimlerde kullanılmaktadır (Qaydar, 2013, s. 560).

[10] Burada "kökten" sözü "Tanrı'dan" anlamındadır.

2. “Көк/kök” *“ot, yeşil bitki, sebze”* demektir (Qaydar, 2013, s. 560). Kelime bu anlamlarıyla “көк ату/kök atuw” (yeşermek, gövermek), “көк балауса/kök balawsa” (taze ot, yeşil or), “көк майса/kök maysa” (yeşil ot, taze ot) (Isqaqov *vd.,* 1980, s. 119-120), “көк пияз/kök piyaz” (yeşil soğan) (Isqaqov *vd.,* 2001g, s. 228), “көк шалғын/kök şalğın” (otlu yer, gür otlak) (Isqaqov *vd.,* 1980, s. 122), “аузы көкке іліну/awzı kökke ilinüw” (yeşil ota doymak) (Isqaqov *vd.,* 2011b, s. 187) gibi birleşik söz ve deyimlerde kullanılmaktadır. Yine “көгеру/kögerüw” (gövermek, yeşermek, güzelleşmek) (Keñesbayev *vd.,* 1959, s. 303), “көкпек/kökpek” (karapazı), “көктем/kötem” (bahar, ilkyaz), “көктеу/köktew” (yeşermek, ot kaplamak) (Keñesbayev *vd.,* 1959, s. 307) gibi kelimeler de bu “көк/kök” sözünden türetilmiştir.

Mite göre “Kök Täñiri/Gök Tanrı”, insanoğlunu yarattıktan sonra doğan çocukları koruyup kollaması için “Umay”ı sık bir ormana, insanların içine indirir. Ormana gidip dilekte bulunan kadınlara Umay Ana’nın çocuk verdiğine inanılır. Dolayısıyla insan ile orman/yeşil/gök arasında bir kader birliği vardır. Kazaklar gök otu öylesine yolmayı, gök çubuğu kırmayı, ormanı amaçsızca yok etmeyi yasaklamışlardır. Yine gök otu yolup göğe bakıp kargımak çok büyük kargış sayılır (Qaybarulı, 2001, s. 37).

3. “Көк/kök” *“olgunlaşmamış, olmamış, pişmemiş, ham”* demektir (Qaydar, 2013, s. 561). Söz bu anlamıyla “көк алма/kök alma” (olmamış/ham elma), “көк асық/kök asıq” (kırılgan, dayanıksız, zayıf), “көк өрік/kök örik” (yeşil/ham kaysı), “көк өрім/kök örim” (yeni yeşermiş; genç, taze), “көк сабақ/kök sabaq” (olgunlaşmamış, ham), “көк сағал/kök sağal” (olmamış ekin), “көк түйнек қауын/kök tüynek qawın” (olmamış/ham kavun, kelek) gibi söz öbeklerinde kullanılmaktadır (Qaydar, 2013, s. 561).

4. “Көк/kök” *“arık, yavan, yağsız, tatsız”* demektir: “Көк бақа қозы/kök baqa qozı” (arık kuzu), “көк жақсық/kök jasıq” (yağsız et, arık et), “көк қарын/kök qarın” (arık, zayıf), “көк шалап/kök şalap” (yağsız cıvık ayran) (Qaydar, 2013, s. 561).

5. “Көк/kök” *“çıdamlı, dayanıklı, muti, itaatkâr, herhangi biri”* demektir (Qaydar, 2013, s. 561). “Көк есек/kök esek” (boz eşek, muti adam, saf adam) (Isqaqov *vd.,* 2012g, s. 223), “көк жұлын/kök julın” (kaslı at, dayanıklı at) (Qaydar, 2013, s. 561), “көлденең көк атты/köldeneñ kök attı” (rastgele biri, sıradan biri, sarı çizmeli Mehmet Ağa) (Sızdıqova *vd.,* 2008, s. 421)…

6. “Көк/kök” *“öfkeli, hiddetli, gaddar, yavuz, cesur, cevval, şiddetli”* anlamları ifade eder (Qaydar, 2013, s. 561): “Көк азу/kök azw” (hiddetli, yavuz) (Qaydar, 2013, s. 561), “көкайыл/kökayıl” (şirret kadın) (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 231), “көкбет/kökbet” (asabi, hiddetli) (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 232), “көк дауыл ~ көк долы /kök dawıl ~ kök dolı” (şiddetli, deli, hiddetli) (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 223), “көкжал/kökjal” (zorba, güçlü) (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 236), көкжендет (cesur, gözü pek) (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 237), “көк мүйіз/kök müyiz” (süseğen, çok süsen, geçimsiz) (Qaydar, 2013, s. 561), “көк түйнек/kök tüynek” (bağırsak düğümlenmesi) (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 227), “көк шешек/kök şeşek” (çiçek hastalığı) (Qaydar, 2013, s. 561), “көк шулан/kök şuwlan” (yavuz, gaddar) (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 249)…

7. “Көк/kök” *“geveze, çenesi düşük, çok konuşan”* anlamlarını pekiştirir (Qaydar, 2012, s. 561): “Көк езу/kök ezüw” (geveze, çenesi düşük) (Isqaqov *vd.,* 1980, s. 119), “көк малтасын езу/kök maltasın ezüw (çok konuşmak, gevezelik etmek) (Isqaqov *vd.,* 1980, s. 120), “көкмылжың/kökmıljıñ” (geveze, çenesi düşük) (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 239)…

8. “Көк/kök” “gevşeklik, tembellik, miskinlik, bitkinlik, aptallık, beceriksizlik” ifade eder (Qaydar, 2013, s. 561): “Көк жалқау/kök jalqaw” (çok üşengeç, çok tembel) (Isqaqov *vd.,* 1980, s. 119), “көк желке болу/kök jelke boluw” (çok yorulmak, bitmek, gücü tükenmek) (Isqaqov *vd.,* 1980, s. 120), “көк жұлын болу/kök julın boluw” (çok zayıflamak, güçten düşmek, bitkinleşmek) (Isqaqov *vd.,* 1980, s. 120), “көк иық болу/kök ıyıq boluw” (çok yorulmak, hâlsiz düşmek, iflahı kesilmek) (Isqaqov *vd.,* 1980, s. 120), “көк ми/kök mıy” (ahmak, aptal) (Keñesbayev *vd.,* 1959, s. 307), “көк тер болу/kök ter boluw” (kan ter içinde kalmak) (Qaydar, 2013, s. 561), “көкбармақ/kökbarma” (beceriksiz, elinden iş gelmeyen) (Isqaqov *vd.,* 1980, s. 124)…

9. “Көк/kök” “saflık, sağlamlık, berklik, tamlık” ifade eder: “Көк желке/kök jelke” (ense kökü) (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 224), “көк құрыштай/kök qurıştay (sağlam, çelik gibi), “көк найза/kök nayza” (çelik mızrak) (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 225), “көк сауыт/kök sawıt (çelik zırh), көк сүңгі (çelik süngü, çelik uç) (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 226), “көк қар, көк мұз/kök qar, kök muz” (gerçek kış, haza kış) (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 222)…

10. “Көк/kök” “varlık, zenginlik” ifade eder: “Көк етікті/kök etikti” (gök çizmeli/bay, varlıklı) (Isqaqov *vd.,* 1980, s. 119), “тамақ тоқ, көйлек көк/tamaq toq, köylek kök” (durumu iyi, karnı tok, sırtı pek) (Keñesbayev, 2007, s. 660)…

11. “Көк/kök” “ebediyet, kutsiyet” ifade eder: “Көк тас/kök tas” (mezar taşı, hece taşı) (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 244), “Көк құс/ kök qus” (Gök Kuş; Kök Täñiri’nin/Gök Tanrı’nın baharı kanatlarına iliştirip getiren kuşu) (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 225), “көгала жамшы жамылу/kögala jamşı jamıluw” (gök ala yamçı bürünmek/giymek; teberrüken kahramanların giyimini giymek) (Keñesbayev, 2007, s. 340)…

12. “Көк/kök” “yokluk, kıtlık, yoksulluk” ifade eder: “Көк тиын/kök tıyın” (gök kuruş; hiçbir şey, hiç) (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 227), “көк жамбас/kök jambas” (yoksul, fakir) (Keñesbayev, 2007, s. 342)…

13. Көк бөрі/Kök böri: Sözlükte iki anlamı verilmiştir: *“1. Büyük erkek kurt. 2. Cesur, yavuz, azılı, dediği dedik.”* (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 223). “Көкжал/kökjal” da denir (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 236). Mitolojide Türkçedeki “bozkurt” karşılığı olarak kullanılır (Qondıbay, 2002, s. 682). Moğolcadaki karşılığı “арааган чоно/araatan çono”dur (Bazılxan, 1977, s. 155).

“Kök böri”nin bütün Türk ulusları tarafından kutlu sayılmasının asıl sebebi Bozkurt Destanı’nda anlatılmıştır. Destana göre Türkler bir savaşta büyük katliama uğramış, sadece elleri ve ayakları kesilmiş on yaşında bir çocuk sağ kalır. Bir dişi kurt çocuğu emzirir, yalayarak yarasını iyileştirir. Çocuk delikanlı olunca düşman tarafından bulunup öldürülür. Kaçıp bir “Goaçan” dağında bir mağaraya sığınan gebe dişi kurt burada on oğlan doğurur. On çocuğun en güçlüsü olan “Aşina”nın adı sonradan onların umumi adına dönüşür. Zamanla çoğalan ulusu önderleri “Asyan-Şad/Asyan-Şe” mağaradan çıkarır. Bu ulus “Türk” adı ile “Altay”da yaşamaya başlar (Qondıbay, 2002, s. 682). İşte bundan dolayı “kök böri”nin Türk ulusları kültüründe kutlu bir yere sahiptir.

“Bozkurt”a “kök böri” denmesinin sebebi sadece göğe çalan boz rengi değildir. Çin kaynaklarında Mete/Möde Han’dan “Тәңіркұрт/Täñirqurt” (Tanrı Kurt) diye bahsedilmiştir (Qaybaruşlı, 2001, s. 33). Bazı kaynaklara göre “kök böri” sözü Türkçe “kök” sözü ile Üysünler zamanında Saklar vasıtasıyla Türkçeye geçen “perī>böri” sözünün bileşmesiyle oluşmuştur (Qaybarulı, 2001, s. 36-37). Mite göre Qañlılar/Kanglılar, “böri” ile “peri”nin birleşmesi sonucu oluşmuş bir ulustur. Yine inanışa nazaran “sadakat, adalet, hakikat, cesaret, birlik, insanlık, temizlik” gibi yüksek değerlerin kaynağı “kök nur/gök ışık”tır. Eski Türklerin anlayışınca bütün bunların simgesi ise “kök böri”dir (Qaybarulı, 2001, s. 38).

“Kök böri” (bozkurt) ile ilgili mitlerin Üysünler ve Kanglılardan sonra da Türkler arasında yaygın olduğu bilinmektedir. Mesela Köktürklerde soylarının “böri” olduğunu belirten

mitler vardır. Korkut Ata'nın da "Benim bir tarafım börüdür." dediği söylenir. Yine kurda saygı ve tazim, Saha efsane ve mitlerinde de vardır (Qaybarulı, 2001, s. 39).

Bugün Kazaklarda kurdu kutsayan inanışlar hâlâ mevcuttur. *"İyttiñ iyesi bolsa, böriniñ täñiri bar."* atasözü "börü"nün "Tanrı" ile bağlantısını açıkça göstermektedir (Qaybarulı, 2001, s. 36).

Kazak inanışına göre yeni doğan bebeğin sol kalçasında "Kök Täñiri/Gök Tanrı"nın "kök nurı/gök nuru"ndan damlamış "kök mör/gök mühür" izi vardır. Bebeğin yakasız ilk gömleği "kök şüberek/gök bez"den dikilir. Bebek ateşlendiğinde "kök şüberek"e yani gök beze sarılır. İdareciye işi düşen kişi "gök bebek gömleği"ni koynuna salıp giderse işleri hallolur. Yeni doğan oğlan çocuğuna Kazaklar "қасқыр/qasqır" veya "бөрі/böri" derler (Qaybarulı, 2001, s. 37-38).

Bazı bölgelerde "құмалақ/qumalaq" (kamalak) denen kırk bir taşla fal açarken (Kaz. құмалақ салу) birinci sırada yan yana gelen "üç kamalak" "üş böri/üç kurt" diye adlandırılır. Sonra falı bakılan kişiye "Senin önüne üç börü/kurt çıktı, işin rast gidecek." denir (Qaybarulı, 2001, s. 39).

14. Көк байрақ ~ Көк ту / Kök bayraq ~ Kök tuw: Köktürklerin bayrağı gök renklidir ve üstünde "kök böri" resmi vardır (Qondıbay, 2002, s. 682; Qaybarulı, 2001, s. 39). Kazak Hanlığı'nın (1456-1847) bayrağının da "kök/gök" renkli olduğu söylenmektedir.[11] Bugün Kazakistan Cumhuriyeti'nin bayrağı da "kök/gök" renklidir. "Kök/gök" rengi bulutsuz, açık gökyüzünü ve Kazakistan halkının birliğini simgeler. Bulutsuz, açık gökyüzü daima barışın remzi olmuştur. Bayrak biliminde de "kök/gök" renk ümit, emniyet ve insanlığın simgesidir (Xalıyqov, 2003, s. 373). Bayrakta "kök/gök" rengin tercih edilmesi bu "gök"ün Eski Türklerde hem yüceliği ve ulaşılmazlığı hem de Tanrı'yı ve ebediyeti temsil etmesinin de etkisi olması kuvvetle muhtemeldir.

Көк ала (Kök ala): *"Gök ile ak renk karışık."* (Isqaqov *vd.*, 2011g, s. 222) ala demektir. Türkçeye "boz alaca" veya "gök alaca" şeklinde aktarılabilir.

Көкбарқын (Kökbarqın): *bk.* Қара көк.

Көк бурыл (Kök buwrıl): *"Göğe çalan, ağarmaya başlamış."* demektir (Isqaqov *vd.*, 2012, s. 223). Türkçeye "kırca, kırçıl" şeklinde çevrilebilir.

[11] http://www.inform.kz/kaz/article/2385330 (Erişim Tarihi: 05.02.2015).

Көк жасыл (Kök jasıl): "Жасыл көк/jasıl kök" de denir. Sözlükte *"Açık, çim gibi yeşil, gök ile yeşil karışık."* (Isqaqov *vd.*, 1978, s. 725) şeklinde izah edilmiştir. İzahtan da anlaşıldığı üzere "жасыл көк/jasıl kök" veya "көк жасыл /kök jasıl" sözünün Türkçe karşılığı "turkuaz, turkuaz yeşili, turkuaz mavisi"dir (Akalın *vd.*, 2011, s. 2387).

Көкжілтім (Kökjiltim): *"Gökçe, gökçül."* demektir. "Көкшілтім/kökşiltim" de denir (Isqaqov *vd.*, 1980, s. 126). Көкжілтім/kökjiltim *<kök+ji-l-t-im.

Көк зеңгір (Kök zeñgir): *"Berrak, gökçül renk."* demektir (Isqaqov *vd.*, 1980, s. 126). Dolayısıyla "көк зеңгір/kök zeñgir" rengi Türkçeye "berrak mavi, su mavisi" şeklinde aktarılabilir.

Көк пеңбек (Kök peñbek): İki anlamı vardır*: "1. Açık gök renkli. 2. Yeşil yer, otlu yer."* (Keñesbayev *vd.*, 1959, s. 307). Kelime renk adı olarak Türkçeye "açık gök, gökçül" şeklinde aktarılabilir.

Көк сұр (Kök sur): *"Gök ile boz karışık, gökçül boz."* (Isqaqov *vd.*, 1980, s. 121) Renk Türkçede "gökçül boz" veya "hâkî" şeklinde karşılanabilir.

Көк теңбіл (Kök teñbil): Daha çok at donu olarak kullanılan bu söz *"Her yerinde gök/boz leke olan, gökçül kır."* (Isqaqov *vd.*, 1980, s. 122) boz anlamına gelmektedir. Türkçeye "boz kır" olarak aktarılabilir. көк теңбіл/kök teñbil <kök (gök, boz) + teñbil (ala, lekeli, noktalı).

Көкше (Kökşe): "*Gökçül renkli, göğe çalan."* (Januzaqov, 2008, s. 410) demektir. Türkçe karşılığı "gökçe"dir (Akalın *vd.*, 2011, s. 957). көкше/kökşe <kök+şe <kök+çe.

Көкшіл (Kökşil): *"Açık gök, gökçül."* (Isqaqov *vd.*, 1980, s. 132) demektir. Türkçe karşılığı "gökçül" veya "gökçe"dir. көкшіл/kökşil <kök+şil <kök+çil.

Көкшіл күлгін (Kökşil külgin): "Bozca gök" demektir (Isqaqov *vd.*, 2011g, s. 249). Türkçeye "solgun gök/mavi" veya "bulanık gök/mavi" olarak aktarılabilir. "Бозғылт көк/bozğılt kök" de denir (Isqaqov *vd.*, 1980, s. 123).

Көкшілдеу сұрғылт (Kökşildew surğılt): *bk.* Көк сұр (Kök sur). Kelimenin izahı şöyledir: көкшілдеу сұрғылт/kökşildew surğılt <kök+şil+de-w + sur+ğıl+t.

Көкшіл сұр (Kökşil sur): *bk.* Көк сұр (Kök sur).

Көкшілтім (Kökşiltim): “Maviye çalan, mavimsi, gökçül” demektir (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 249). Türkçeye “gökçül” veya “gökçe” diye aktarılabilir. көкшілтім/kökşiltim *<kök+şil+t+im *<kök+çil+t-im. *bk.* Көкжілтім.

Күлгін (Külgin): Yukarıda da belirtildiği gibi Kazakça sözlüklerde “күлгін/külgin” sözüne “soluk, solgun” anlamı verilmiştir. Ancak kelime Rusça-Kazakça sözlüklerde “фиолетовый” yani “mor” sözünün karşılığı olarak yer almaktadır (Sawranbayev *vd.,* 2005, s. 1078; Musapirova *vd.,* 2007b, s. 509). *Qazaqşa-Ağılşınşa Ağılşınşa-Qazaqşa Sözdik*’te ise “күлгін/külgin” sözünün İngilizce karşılığı olarak “violet; purple, blue red” yani “mor” kelimeleri verilmiştir (Çabdenova, 2013, s. 123). Dolayısıyla “күлгін/külgin” sözünün “soluk, solgun” anlamının yanında “mor” anlamı da vardır.

Күрең (Küreñ): *Qazaq Tiliniñin Tüsindirme Sözdigi*’nde *“Kızıl kahverengi, kahverengimsi renk.”* şeklinde izah edilmiştir (Isqaqov *vd.,* 1980, s. 357). Daha çok at donu olarak kullanılan kelimenin Türkçe karşılığı “kestane alı” olmalıdır.

“Күрең/küreñ” sözü Moğolcada “хүрэн/xürén” şeklinde kullanılmaktadır (Bazılxan, 1977, s. 165). *Dîvânu Lugâti’tTürk* ve *Kutadgu Bilig*’de bulunmayan kelime, bazı ses değişiklikleri ve anlam ayırtılarıyla çağdaş Türk dillerinin çoğunda mevcuttur (Levitskaya *vd.,* 1997, s. 146). Tarama Sözlüğü’nde “küran” şeklinde yer alan kelimeye “al donlu at” anlamı verilmiştir (Dilçin, 2009, s. 163). *Kâmûs-ı Türkî*’de ise “کران/کوران” imlasıyla yer alan ve “koyu al donunda at” olarak izah edilen kelimenin kökeni belirtilmemiştir (Şemseddin Sami, 1317, s. 1155). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’*ta ise “کران” ve “کرنگ/کرند” imlalarıyla verilen kelimenin kökeni Farsça olarak tespit edilmiştir (Devellioğu, 1997, s. 535-536). *Étimologiçeskiy Slovar’ Tyurkskix Yazıkov’*da sözün Moğolcadan Türkçeye geçtiğine dair görüşlere yer verilmiştir (Levitskaya *vd.,* 1997, s. 147).

Күрең қошқыл (Küreñ qoşqıl): Sözlükte *“Mora çalan koyu kızıl renk.”* şeklinde izah edilmiştir (Isqaqov *vd.,* 1980, s. 358). “Küreñ qoşqıl”ın Türkçe karşılığı “morumsu al, morsu al”, at donu olarak ise “koyu al/morsu al” olmalıdır.

Күрең қызыл (Küreñ qızıl): *“Alı baskın kızıl renk.”*tir (Isqaqov *vd.,* 1980, s. 358). Türkçe karşılığı at donu olarak “koyu al”dır.

Күрең сары (Küreñ sarı): *“Ala çalan sarı.”*dır (Isqaqov *vd.,* 1980, s. 358). At donu olarak Türkçe karşılığı “altuni al”dır (Eminoğlu, 2013, s. 1381).

Қан қызыл (Qan qızıl): "Kıpkızıl, kıpkırmızı" demektir (Isqaqov *vd.*, 2011ğ, s. 206; Isqaqov *vd.*, 1980, s. 627). Türkçe karşılığı "kan kırmızı"dır (Akalın *vd.*, 2011, s. 1299).

Қара (Qara): "Қара/qara" sözlükte şu anlamlara gelmektedir: *"1. İsin, kurumun, kömürün rengi gibi renk. 2. Ne olduğu belirsiz şey, karaltı. 3. Sayı, adet. 4. Tür, görünüş, görünüm. 5. Dayanak, yoldaş, direk. 6. mec. Zulüm, kötü niyet, hinlik. 7. Yas giysisi. 8. Sıradan adam, teba, halk. 9. Büyükbaş hayvan."* (Isqaqov *vd.*, 1982, s. 36). Kazakçada "kararmak" karşılığı olarak "қараю/qarayuw <qara+y-uw" (Januzaqov, 2008, s. 480), "kapkara, simsiyah" karşılığı olarak da "қап-қара/qap-qara" sözü kullanılmaktadır (Januzaqov, 2008, s. 475). Farsçada "kara" anlamına gelen "siyāh/سیاه" kelimesi (Şükûn, 1984b, s. 1245) Kazakçada "сия/sıya" imlasıyla sadece "mürekkep" anlamında kullanılmaktadır (Isqaqov *vd.*, 1985, s. 303; Isqaqov *vd.*, 2011j, s. 214).

"Қара/qara" sözünün Moğolca karşılığı Kalmıkça karşılığı da "xap/xar"dır (Bazılxan, 1977, s. 177; İlişkin, 1964, s. 771). Rusçadaki "карагач" (karaağaç), "карагуш" (karakuş), (Fasmer 1986: 191), "каракули" (bir ağaç türü), "каракуль" (karakul, karagül), "карамазый" (kahverengi), "карандаш" <ḳaradaş (kurşun kalem) (Fasmer, 1986, s. 192), "каратай" (Tatarlaşmış Mordvin) (Fasmer, 1986, s. 194) gibi kelimeler Türkçeden alıntıdır.

Köktürkçede biri *"alelade, avam"*, diğeri ise *"kara, siyah"* anlamında iki "kara" sözü vardır (Tekin, 2006, s. 147). Kelime Eski Uygurcada ise *"kara; halk, millet; hayvan sürüsü; ehli hayvan"* anlamlarında kullanılmıştır (Caferoğlu, 2011, s. 167). *Dîvânu Lugâti't-Türk'*te biri "siyah, kara", ikincisi "karanlık" anlamında iki "kara" kelimesi vardır (Kâşgarlı Mahmut, 2014, s. 684). *Kutadgu Bilig*'de de yine birincisi "kara", ikincisi "halk" anlamına gelen iki "ḳara" sözü vardır (Yusuf Has Hacib, 2006, s. 1167).

"Kara" sözü Türk dillerinin hepsinde küçük ses değişimleriyle kullanılmaktadır (Levitskaya *vd.*, 1997, s. 286). Kelime Çuvaşçada "xypa/xura" (Dmitriyev, 1951, s. 835); Sahacada "xapa/xara" veya "хараңа/xaraña" (Vasiliev, 1995, s. 144) şeklinde mevcuttur. Kelimenin kökeni hakkında kesin bir bilgi yoktur. Çağataycada "siyah" anlamında "ḳara" sözüyle birlikte kullanılan "ḳaraġ", "göz bebeği; gözün karası" anamındaki "karak" (Kâşgarlı Mahmut, 2014, s. 685) sözlerinden örnekseme yoluyla ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

"Қара/qara" sözü dolayısıyla rengi Kazak kültür ve medeniyetinde önemli bir yer işgal etmektedir.

1. “Ақ/aq” gündüzün ve aydınlığın remzi olduğu gibi “қара/qara” da gecenin ve karanlığın remzidir (Aqberdiyeva, 2009, s. 91). Mesela “қара түн/qara tün” *“Karanlık, zifirî karanlık gece.”* demektir (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 298). “Қара түнек” sözü de aynı anlamda kullanılmaktadır (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 299)…

2. Yukarıda da belirtildiği gibi “қара/qara” “sığır, at, deve” gibi büyükbaş hayvandır (Qaydar, 2013, s. 556): “ipi қара/iri qara” (at, deve, sığır; büyükbaş) (Isqaqov *vd.,* 2011l, s. 725), “қара мал/qara mal” (sığır, kara mal; at dışındaki üç evcil hayvan: koyun, deve, sığır) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 290)…

3. “Қара/qara” *“uzaktan görünen belirsiz nesne, canlı veya cansız varlık; karaltı, silüet”*tir (Qaydar, 2013, s. 556): “қарасы көріну/qarası körinüw” (karaltısı görünmek, belirmek), “қарасын көру/qarasın körüw” (karaltısını görmek, fark etmek), “қарасынан үрку/qarasınan ürküw” (boşuna korkmak, hayalinden ürkmek”, “қарасын көрсетпеу/qarasın körsetpew” (gözden kaybolmak; yok olmkak, kayıplara karışmak), “қарасы өшсін/qarası üşsin” (boyu devrilsin, gebermek”, “қарасын үзбеу/qarasın üzbew” (uzaklaşmamak, göz önünde durmak) (Keñesbayev, 2007, s. 424)…

4. “Қара/qara” *“han ve asiller soyundan olmayan, halk”* demektir (Qaydar, 2013, s. 556). Kelime bu anlamıyla Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır (Von Gabain, 1988, s. 278; Yusuf Has Hacib, 2006, s. 1167).

“Қарахан/Qaraxan” (Halktan çıkmış bir hanın adı), “қара қазақ/qara qazaq” (sıradan Kazak), “қара халық (halk, sıradan insanlar), “қара тобыр/qara tobır” (halk, çoğunluk), “қара шаруа/qara şarwa (kara işçi), “қара жұрт ~ қара бұқара/qara jurt ~ qara buqara” (sıradan halk, halk) sözlerinde ve “Jawdı qara qaşıradı / Batır ataq Baraqta qaladı” (Yağıyı kara/halk kaçırır / Bahadır adı Baraq’ta kalır) (Qaydar, 2004, s. 320) atasözünde kelime “sıradan, asil olmayan” anlamında kullanılmıştır (Qaydar, 2013, s. 556-557)…

5. “Қара/qara” *“yoldaş, eş, yardımcı”* demektir (Qaydar, 2013, s. 557): *“Artında jalğız qaranı / Köretuğın kün qayda”* (Ardında biricik yoldaşını / Görecek gün nerede) (Qaydar, 2013, s 557); *“İyt te bolsa serik, qara ğoy.”* (Köpek de olsa yoldaştır, eştir.); *“Aldı-artında qara joq.”* (Önünde ardında hiç kimse yok.); “Aqıl öziñiz tabınız, bizdiki artıñızdan qara bolıp ere berüw ğoy.” (Aklı kendiniz bulun, bizimkisi ardınızdan yardımcı olarak yürmektir.) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 271); “қара болу/qara boluw” (yoldaş olmak, eş olmak) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 272); “қара тұту/qara tutuw” (arka yaslamak, dayanak etmek) (Keñesbayev, 2007, s. 425)…

6. “Қара/qara” *“yavan, yağsız, tatsız, katıksız, sütsüz hazırlanmış yemek”* anlamına gelir (Qaydar, 2013, s. 557): “қара сорпа/qara sorpa” (yağsız çorba) (Qaydar, 2013, s. 557); “қара көже/qara köje”[12] (besleyici olmayan, fakir fukaranın yemeği, katıksız köje) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 285); “қара ет/qara et” (yağsız et) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 281); “қара шай/qara şay” (sütsüz çay, kuru çay) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 300); “қара су/qara suw” (sıradan su, kaynamamış su; kuru su, sadece su) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 294)…

7. “Қара/qara” *“kabahatli, kusurlu, suçlu, arsız”* anlamarı ifade eder (Qaydar, 2013, s. 557): “жүзіқара/jüziqara” (arsız, utanmaz, insanlıktan çıkmış) (Keñesbayev *vd.,* 1959, s. 247); *“Baqıt basta turğanda / Bilmeseñ de danasıñ / Baqıt qusı jönelse / Aq ta bolsañ qarasıñ”* (Baht [kuşu] başında iken / Bilmesen de dânâsın / Baht kuşu gidince / Ak da olsan karasın) (Qaydar, 2013, s. 557)…

8. “Қара/qara” *“iftira, kara çalma”* demektir (Qaydar, 2013, s. 557): “қара жабу/qara jabuw” (iftira atmak, kara çalmak) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 281); *“Japtım jala, jaqtım qara.”* (İftira atıp, kara çalarak rezil ettim.) (Qaydar, 2013, s. 557)…

9. “Қара/qara” *“insana zarar veren kötü mahluklar; cin, şeytan, alkarısı gibi varlıklar”*dır (Qaydar, 2013, s. 557): “қара басу/qara basuw” (alkarısı basmak, al basmak; işi yolunda gitmemek) (Isqaqov *vd.* 2011ğ: 278); “саған бір қара көрінер/sağan bir qara köriner” (başına bir bela gelir); “қара басып, орнынан тұра алмай қалу/qara basıp, ornınan tuta almaw” (alkarısı basmak, karabasan basmak) (Qaydar, 2013, s. 557)…

10. “Қара/qara” *“ölüm yitim, kaygı dert, kargaşa, fesat, zorluk”* demektir (Qaydar, 2013, s. 557): *“Ne qara körindi?”* (Başına ne bela geldi?); “қарақағаз/qaraqağaz” (cepheden gelen ölüm haberi, ölüm kâğıdı, künye) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 326); “қара уайымға түсу~басу/qara wayımğa tüsüw~basuw” (hüzne gark olmak, dert/kaygı çekmek); “қара хабар/qara xabar” (kara haber) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 300); “қара күн/qara kün” (Isqaqov *vd.,* 2011ğ,. s 286); “қара жамылу/qara jamıluw/kara bağlamak, kara giyinip yas tutmak” (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 42), “қара байлау/qara baylaw” (kara bağlamak; kara başörtü bağlayıp yas tutmak) (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 39); “қара көңіл/qara köñil” (yaslı gönül, mahzun gönül) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 286)…

11. “Қара/qara” *“kalın, sık, yoğun”* demektir (Qaydar, 2013, s. 557): “қара орман/qara orman” (sık orman) (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 48); “қара түн/qara tün” (kara gece, kapkaranlık

[12] “Köje” daha çok Nevruz kutlamalarında buğday, pirinç, süt, et vs. karıştırılarak pişirilen bir tür çorbadır.

gece) (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 52); “қара кеш~қара иңір/qara keş~qara iñir” (geç vakit, akşam) (Qaydar, s. 2013, s. 558)…

12. “Қара/qara” *“renksiz, mat, duman rengi”* anlamlarına gelir (Qaydar, 2013, s. 557): “қара бақыр/qara baqır” (basit metalden dökülmüş bozuk para; bakır kuruş) (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 39; “қара металл/qara metall” (renksiz metal; demir, çelik) (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 49)…

13. “Қара/qara” *“sıradan, basit”* anlamı verir (Qaydar, 2013, s. 557): “қара сөз/qarasöz” (basit söz, sıradan söz, nesir) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 294)…

14. “Қара/qara” *“nobranlık, zalimlik, insafsızlık, kötülük”* ifade eder (Qaydar, 2013, s. 558): “қара жүз/qara jüz (yavuz, zalim); “қара жүрек/qara jürek” (merhametsiz, acımasız) (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 43); қара тас (zalim, acımasız, merhametsiz) (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 51); “қара жау/qara jaw” (yavuz düşman) (Keñesbayev, 2007, s. 417); “қаны қара/qanı qara” “zalim, yavuz” (Isqaqov *vd.,* 2001ğ, s. 277)…

15. “Қара/qara” *“yazı çizi, yazı, harf”* demektir (Qaydar, 2013, s. 558): ақ-қараны тану (harfleri tanımak, okumayı öğrenmek) (Isqaqov *vd.,* 2011a, s. 251); “қара тану/qara tanuw” (harf tanımak, okumayı öğrenmek) (Keñesbayev, 2007, s. 425)…

16. “Қара/qara” *“yer, yerin katmanları, toprak”* anlamında kullanılır (Qaydar, 2013, s. 558): “қара жер/qara jer (kara toprak, kara yer) (Keñesbayev, 2007, s. 417); “қара жер төсек болу/qara jer tösek boluw” (eza cefa çekmek; ölmek); қара жол (toprak yol, patika); “қара су/qara suw” (kara su; yer altı suyu) (Qaydar, 2013, s. 558); “қара топырақ/qara toprak” (bitek toprak, verimli toprak) (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 52)…

17. “Қара/qara” *“güçlü, şiddetli, çakır pençe”* anlamları ifade eder (Qaydar, 2013, s. 558): “қара дауыл/qara dawıl (önü kattığını götüren şiddetli rüzgâr) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 280); “қара жел/qara jel” (kara yel; gündüzleri esen soğuk, kuru yel) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 281); “қара жорға/qara jorğa” (kara yorğa; dayanıklı, güçlü, yürük at); “қара жұдырық/qara judırıq” (kaba güç, bilek gücü) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 283); “қара күш/qara küş” (güç kuvvet; kaba kuvvet) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 287); “қара нар/qara nar” (güçlü deve) (Isqaqov *vd.,* 2001ğ, s. 291); “қара суық/qara suwıq” (kara soğuk; kuru soğuk); “қара аяз/qara ayaz” (çakır ayaz; çınayaz) (Qaydar, 2013, s. 558); “қара күз/qara küz” (soğuk güz) (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 44)…

18. “Қара/qara” *“yayan, atsız, yayan papıldak, yavaş”* anlamı verir (Qaydar, 2013, s. 558): “қара жарыс/qara jarıs” (ödülsüz at yarışı; deneme yarışı) “қара жаяау/qara jayaw” (atsız, arabasız, yayan yapıldak) (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 42); “қара желіс/qara jelis” (ağır yürüyüş, tırıs) (Qaydar, 2013, s. 558)…

19. “Қара/qara” “en yakın, en kıymetli, en sevgili” anlamı ifade eder. Bu anlamda daha ziyade *“gözün karası”* manasına gelen (Januzaqov, 2008, s. 484) “қарашық/qaraşıq <qara+şıq <qara+çıq” şekli kullanılır. *“Qaraşığım, janım-ay!”* (Gözüm, camım benim!” (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 360).

20. “Қара/qara” *“fakirlik, fukaralık, yoksulluk, köylülük”* belirtir (Qaydar, 2013, s. 558): “қара борбай/qara borbay” (yoksul, fakir) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 279); “қара кедей (fukara, yoksul); “қара қазақ/qara qazaq” (fakir Kazak) (Qaydar, 2013, s. 558); “қарқа сирақ/qara sıyraq (yoksul, baldırı çıplak) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 294); “қара табан/qara taban” (yoksul) (Qaydar, 2013, s. 558); “қара үй/qara üy” (fakir fukara evi~çadırı; kara ev; kahvrengi keçeden yapılmış çadır) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, 300)…

21. “Қара/qara” “büyük, kıymetli, kutlu, kutsal” manaları ifade eder (Qaydar, 2013, s. 559): “қара шаңырақ/qara şañıraq” (kutlu ocak, baba ocağı, ana vatan) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 300-301); “қара қазан/qara qazan” (eski kara kazan) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 287); “қара аруақ/qara arwaq” (kutlu ruh/kutsi ruh) (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 277); Қаратау/Qarataw (Karadağ),[13] Қара теңіз (Karadeniz), “қара домбыра/qara dombıra” (kutlu dombıra)…

Қара ала (Qara ala): “Ak ile kara renkler karışık.” demektir (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 277). Türkçeye “ala” veya “kara ala” diye aktarılabilir.

Қара бурыл (Qara buwrıl): “Ağarmaya başlamış kara renk.” anlamındadır (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 279). Türkçeye “koyu demir kırı” olarak çevrilebilir.

Қара кер (Qara ker): *“1. Tüyünde kara kıllar baskın olan kula ile al arasındaki at donu. 2. Kestane alı renkli.”* (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 284-285). At donu olarak kullanılan söz Türkçeye “koyu al” veya “kestane dorusu” şeklinde çevrilebilir.

Қара көк (Qara kök): Sözlükte üç anlamı vardır: *“1. Kara ile gök/mavi arası renk. 2. Kahverengiye çalan at donu. 3. Eskiden soyluların bindiği at.”* (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 285). Kelimenin renk olarak karşılığı “lacivert”tir. *Ağılşın-Qazaq Sözdigi*’nde “navy blue” sözünün

[13] Kazakistan’ın güneyinde dağ silsilesidir. Tanrı Dağlarının bir kolu sayılan Qarataw (Karadağ), Kızılorda, Güney Kazakistan ve Jambıl vilayetleri boyunca uzanır, sonra Tanrı Dağları ile birleşir.

Kazakça karşışığı "қара көк/qara kök" olarak verilmiştir (Axmetova *vd.,* 1974, s. 218). Қара көк/qara kök"ün at donu olarak karşılığı ise "koyu kır" veya "koyu boz" olmalıdır.

Қара күрең (Qara küreñ): *"Kahverengimsi, kahverengine çalan, karaya çalan kavrengi"* anlamlarına gelir (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 45). Daha çok at donu olarak kullanılan "қара күрең/qara küreñ"in Türkçe karşılığı "koyu al"dır.

Қара қожалақ (Qara qojalaq): *"1. Kara ile başka renklerin düzensiz karışık olduğu ala. 2. Kirli, kirli paslı; yağlı kara. 3. Dünyaperest, malın gözü."* anlamlarına gelir (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 46). Renk olarak Türkçeye "kirli siyah" veya "kirli ala" olarak çevrilebilir.

Қара қоңыр (Qara qoñır): *"1. Kara ile konur/kahverengi karışık renk. 2. Ortaca, orta hâlli."* (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 46). At donu olarak Türkçeye *"atkestanesi dorusu"* olarak aktarılabilir (Eminoğlu, 2013, s. 1381).

Қара қошқыл (Qara qoşqıl): Sözlükte *"Kızıla veya kahverengiye çalan kara renk."* olarak izah edilmiştir (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 47). Türkçe karşılığı "mor" olmalıdır. Nitekim *Ağılşın-Qazaq Sözdigi*'nde "purple" (mor) sözünün karşılığı olarak "қара қошқыл/qara qoşqıl" sözü verilmiştir (Axmetova *vd.,* 1974, s. 273).

Қара сұр (Qara sur): *"Kahverengi ile bozca rengin karışımı"*dır (Keñesbayev *vd.,* 1961, s. 37). Türkçe karşılığı renk olarak "esmer, yağız"; at donu olarak ise "sarı yağız"dır (Akalın *vd.,* 2011, s. 2500-2501).

Қара торы (Qara torı): *"Ne tam kara ne de tam doru, ikisinin karışımı renk."* (Keñesbayev *vd.,* 1961, s. 37). Daha çok at donu olarak kullanılan kelimenin Türkçe karşılığı "koyu kestane" veya "yağız doru"dur. Kelimenin insan rengi olarak karşılığı ise "esmer"dir.

Қараша (Qaraşa): *"Tam kara değil, karaya yakın, kahverengiye çalan kara."* (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 359) demektir. Türkçe karşılığı "karaca" veya "esmer"dir. Kelimenin yapı izahı şu şekildedir: қараша/qaraşa <qara+şa <kara+ça.

Қоңыр (Qoñır): "Қоңыр/qoñır" sözlüklerde şöyle izah edilmiştir*: "1. Kara ile kızıl arasındaki koyu al renk. 2. mec. Yoksul, yoksulca. 3. Hoş, sevimli, latif. 4. Soğuk, isteksiz, ihlassız."* (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 48; Januzaqov, 2008, s. 519; Isqaqov *vd.,* 1982, s. 328). Kelimenin Türkçe karşılığı "kahverengi, konur"dur; at donu olarak karşılığı ise "demir boz"dur (Eminoğlu, 2013, s. 1395). "Kahverengi renk almak, kahverengine dönmek" anlamında Kazakçada "қоңыраю/qoñırayuw <qoñır+ay-uw" (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 51) ve

“қоңырлану/qoñırlanuw <qoñır+la-n-uw” (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 56) kelimeleri kullanılmaktadır. “Қоңыр/qoñır” sözünün pekiştirmeli biçimi “қоп-қоңыр/qop-qoñır”dır (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 63). Ölçünlü Türkçede “ḳoŋur >konur”un yerini alan “kahverengi” sözü Kazakçada yoktur.

Kutadgu Bilig’de geçmeyen kelime, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* ve *Drevnetyurkskiy Slovar’*da “koŋur” (Kâşgarlı Mahmut, 2014, s. 728; Nadelyayev *vd.,* 1969, s. 456), *Tarama Sözlüğü*’nde ise “ḳoŋur” (Dilçin, 2009, s. 156) biçiminde yer almaktadır. “Қоңыр/qoñır” kelimesi bazı ses değişiklikleri ve anlam ayırtılarıyla Türk dillerinin çoğunda mevcuttur (Levitskaya *vd.,* 2000, s. 61-63). Kelimenin Çuvaşça karşılığı “хăмăр/хăмăр” (Dmitriyev, 1951, s. 260); Sahaca karşılığı ise “хоҥор/xoñor”dur (Vasiliev, 1995, s. 139). Bazı Anadolu ağızlarında *“koğur, konur, kongur, konğur, konkur”* (Gülensoy, 2011a, s. 539) biçimleriyle yaşamasına rağmen Ölçünlü Türkçede “konur” sözü yoktur. T. Gülensoy “kumral” sözü “kongur + al” sözlerinin büzüşmesiyle meydana geldiğini belirtmiştir (Gülensoy, 2011a, s. 568). S. Nişanyan kelimenin köken izahını “koŋur+ıl” şeklinde yapmıştır (Nişanyan, 2012, s. 353).

“Қоңыр/qoñır” sözünün Moğolca karşılığı “хар хүрэн/xar xürén”dir (Bazılxan, 1977, s. 188) veya “хүрэн/xüren”dir (Kruçkin, 2006, s. 172). “Хар хүрэн/xar xürén” Kazakçadaki “қара күрең/qara küreñ” yani “koyu al, yağız doru” sözünün karşılığıdır. Kelime, Kalmıkçada “күрҥ/kürñ” imlasıyla (İlişkin, 1964, s. 250); Udmurtçada “курень~курен/kuren’~kuren” imlasıyla (Butolin, 1942, s. 185) yer almaktadır. Rusçada *“açık doru”* anlamında kullanılan “каурый/kaurıy” (Fasmer, 1986, s. 211) sözü ile Farsçada *“koyu kırmızı at”* (Şükûn, 1984c, s. 1619) anlamına gelen “کهر/keher” sözü Türkçeden alıntıdır (Karaağaç, 2008, s. 522).

Étimologiçeskiy Slovar’ Tyurkskix Yazıkov’da “qoñır~qoñur” sözünün kökeni ile ilgili değişik görüşler verilmiştir (Levitskaya *vd.,* 2000, s. 61-63). Bazı Türk dillerinde (Levitskaya *vd.,* 2000, s. 57-58) ve Kazakçada kullanılan “қоҥ/qoñ” sözü *“hayvanın sağrısı, sağrı eti, insan kalçası”* (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 40) anlamına gelmektedir. Dolayısıyla “qoñır” sözünü şu şekilde izah etmek mümkümdür: qoñır *<qoñ+ġır.

Kazakçada “қоңыр/qoñır” sözüyle kurulmuş birçok deyim ve öbek bulunmaktadır: “ағайынды қоңыр қаз/ağayındı qoñır qaz (çok yakın arkadaş, sıkı fıkı dost); қара қоңыр тарту/qara qoñır tartuw (rengi kararmaya başlamak); қойдан қоңыр/qoydan qoñır (saf, safdil); қоңыр аҥ/qoñır añ (geyik, dağ keçisi, elik gibi avlanması hoş karşılanmayan hayvanlar); қоңыр аю/qoñır ayuw (boz ayı); қоңыр ән~қоңыр әуен/qoñır än~qoñır äwen (hoş şarkı, ruh okşayıcı

ezgi); қоңыр әңгіме/qoñır äñgime (hoş sohbet, muhabbet, yârenlik); қоңыр бұйра шай/qoñır buyra şay (demli, koyu çay); қоңыр дауыс қоңыр~үн/qoñır dawıs~qoñır ün (kadife ses); қоңыр жел/qoñır jel (latif yel, serin yel, imbat); қоңыр кеш/qoñır keş (serin akşam); қоңыр көмір/qoñır kömir (linyit); қоңыр көру/qoñır körüw (hoşlanmamak, hazzetmemek); қоңыр күз/qoñır küz (ılık güz, ılık sıcak güz); қоңыр күй~ала қоңыр күй/qoñır küy~qoñır ala küy (orta hâlli); қоңыр қабақ/qoñır qabaq (soğuk yüz), қоңыр қаз (yaban kazı), қоңыр қозым/qoñır qozım (konur kuzum, kuzum, canım); қоңыр раушан/qoñır rawşan (itburnu); қоңыр саз/qoñır saz (hoş ezgi); қоңыр самал/qoñır samal (esinti, meltem); қоңыр тарту/qoñır tartuw (kararmak, koyulaşmak); қоңыр топырақ/qoñır topıraq (çöl toprağı); қоңыр төбел/qoñır töbel (akıtmalı al donlu hayvan); қоңыр тірлік/qoñır tirlik (sıradan hayat, basit geçim); қоңыр ұйық/qoñır uyıq (boz bataklık); майда қоңыр/mayda qoñır (hoş, latif) (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 48-51)

Қоңыр ала (Qoñır ala): *"Konur ve ak renkler karışık ala"* anlamına gelir (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 49). Hayvan donu olarak Türkçeye "doru ala" şeklinde aktarılabilir.

Қоңыр күрең (Qoñır küreñ): *"Konur/kahverengi ile kestane alı karışımı renk."*tir (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 50). Türkçeye "açık kestane", "kula" şeklinde aktarılabilir.

Қоңырқай күрең (Qoñırqay küreñ): *bk.* Қоңыр күрең.

Қоңырқай (Qoñırqay): *bk.* Қоңыр күрең.

Қоңыр қошқыл (Qoñır qoşqıl): Koyu kahverengi demektir. At donu olarak Türkçe karşılığı "koyu kestena dorusu"dur (Eminoğlu, 2013, s. 1390).

Қошқыл (Qoşqıl): *"Koyu kahverengi, koyu doru"* demektir (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 375). Türkçe karşılığı renk olarak "koyu kahverengi"dir (Akalın *vd.,* 2011, s. 1492), at donu olarak da "kestane dorusu"dur (Eminoğlu, 2013, s. 1381). "Koyulaşmak, dorulaşmak, kahverengiye dönmek" anlamında Kazakçada "қошқылдану/qoşqıldanuw" fiili kullanılır (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 375). Kelimenin izahı şöyledir: қошқылдану/qoşqıldanuw <qoşqıl+da-n+uw.

"Қошқыл/qoşqıl", Kırgızcada "кочкул/koçkul" (Akmataliyev *vd.,* 2011b, s. 27); Başkurtçada "кусқыл/qusqıl" (Agişev *vd.,* 1983a, s. 708); Tatarcada "кучкыл/kuçkıl" (Abdullin *vd.,* 1979, s. 179) şeklindedir. Dolayısıyla kelimeyi şu şekilde izah etmek mümkündür: қошқыл/qoşqıl *<qoş+qıl <qoç+qıl.

Rengin Moğolcadaki karşılığı “өтгөн хар/ötgön xar” ve “хар хүрэн/xar xüréen”dir (Bazılxan, 1977, s. 192). Bu sözler “ koyu kara” ve “koyu al, koyu kırmızı”dır.

Қошқылдау (Qoşqıldaw): *bk.* Қоңыр күрең. Kelimenin izahı şöyle olmalıdır: қошқылдау/qoşqıldaw *****<qoş+qıl+daw <qoç+qıl+daġ.

Қошқылт (Qoşqılt): *“Kahverengiye çalan, kahverengimsi”* demektir (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 375). Türkçe karşılığı renk olarak “açık kahverengi” (Akalın *vd.,* 2011, s. 17), at donu olarak ise “kestane dorusu”dur (Eminoğlu, 2011, s. 1388). Kelimenin yapı izahı şöyledir: қошқылт/qoşqılt *<qoş+qıl+t <qoç+qıl+t.

Қошқылтым (Qoşqıltım): *bk.* Қошқылт (Qoşqılt). Kelimenin izahı şöyle olmalıdır: қошқылтым/qoşqıltım *<qoş+qıl+t+ım <qoç+qıl+t+ım.

Құба (Quba): Sözlükte *“Akçıl sarı, soluk boz.”* şeklinde izah edilmiştir (Keñesbayev *vd.,* 1961, s. 80). Türkçe karşılığı renk olarak “açık sarı, sarışın” (Akalın *vd.,* 2011, s. 19, 2038), at donu olarak ise “açık al” veya “kuba”dır (Eminoğlu, 2013, s. 1377, 1390). Kazakçada “bozarmak, açık sarıya dönmek” anlamında “құбалану/qubalanuw <quba+la-n-uw” fiili kullanılmaktadır (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 417).

“Құба/quba” sözünün Moğolca karşılığı “цайгар~цайвгар/staygar~tsavgar”dır (Bazılxan, 1977, s. 194). Maricede “kahverengi, açık kahverengi” anlamına gelen “ува/uva *<xova” sözü de “quba” sözüyle alakalıdır (Levitskaya *vd.,* 2000, s. 94).

“Kuba/Quba” sözüne *Dîvanu Lugâti’t-Türk*’te “kuba” sözüne *“doru ve sarı arasında olan”* anlamı (Kâşgarlı Mahmut, 2014, s. 744), *Derevnetyurkskiy Slovar’*da ise “kızıl ile sarı arasındaki renk” anlamı verilmiştir (Nadelyayev *vd.,* 1969, s. 462). Kelime Kıpçakçada “toprak rengi” (Toparlı *vd.,* 2007, s. 161) anlamında kullanılmıştır. “Quba/kuba” kelimesi bazı ses değişiklikleri ve anlam ayırtılarıyla bugün de birçok Türk dilinde kullanılmaktadır (Levitskaya *vd.,* 2000, s. 93). Kelime Oğuz öbeği dilleri içinde ise *“kızılımsı kahverengi kaz ve deve rengi”* anlamında “губа/guba” yazımıyla sadece Türkmencede kullanılmaktır (Hamzayev, 1962, s. 200; Baskakov *vd.,* 1968, s. 205). *Étimologiçeskiy Slovar’ Tyurkskix Yazıkov*’da kelimenin köken izahları yapılmıştır (Levitskaya *vd.,* 2000, s. 94): quba *<qub+a <quw (ak, boz) +a; quba *<quba+qay <xubaxai (Moğ. kuru, solgun). Kazakçada da “boz, kır, bozca, açık kahverengi” anlamına gelen “құбақай~құбақан” sözü vardır (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 222-223).

Kazakçada “құба/quba” sözüyle kurulmuş söz öbeği ve deyim “aq, qara, qızıl”a göre oldukça azdır:

Құбақай~құбақан (Qubaqay~qubaqan): *bk.* Құба (Quba).

Құбаң (Qubañ): “Boz, bozca” demektir (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 223): qubañ *<qub+a+ñ.

Құбаша (Qubaşa): *bk.* Құба (Quba). Kelimenin izahı şöyledir: құбаша/qubaşa <quba+şa <quba+ça.

Құла (Qula): *“Sarı ile al arasındaki at donudur.”* (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 281). Türkçe karşılığı “kula”dır. “Kulaya dönmek, kula rengi almak” anlamında Kazakçada “құлалану/qulalanuw <qula+la-n-uw” fiili kullanılmaktadır (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 292).

“Құла/qula” sözünün Moğolca karşılığı “хул/xul”dur (Bazılxan, 1977, s. 196). Rusçada *“yüz va kasıkları soluk sarı renkli olan kula at donu”* anlamında kullanılan “караковый” kelimesi Türkçeden alıntıdır: караковый/karakovıy < каракулой < каракулой <kara + kula (Fasmer, 1986, s. 191). Karaağaç, “kula” kelimesinin değişik biçimlerde Farsça, Arapça, Bulgarca ve Sırpçada da mevcut olduğunu belirtmiştir (Karaağaç, 2008, s. 540).

Kelime *Dîvânu Lugâti't-Türk'*te “kula” (Kâşgarlı Mahmut, 2014, s. 745); *Derevnetyurkskiy Slovar'*da “qula” (Nadelyavev *vd.,* 1969, s. 464) şeklinde geçmektedir. Kelime küçük ses değişiklikleri ve anlam ayırtılarıyla birçok çağdaş Türk dilinde mevcuttur (Levitskaya *vd.,* 2000, s. 120). Aynı sözlükte qulan/kulan kelimesiyle alakalı olabileceği belirtilmiştir: құла/qula < qulan < qula+n (Levitskaya *vd.,* 2000, s. 121).

“Құла дала (~түз, жапан, медиен, мекен)/qula dala” “ıssız bozkır” demektir (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 281). “Құла жылқы/qula jılqı” ise *“başı ile vücudu parlak sarı veya koyu al renkli, ayakları ile yelesi ve kuyruğu kara, sırtından kuyruğuna değin kara bir çizgi uzanan at”*tır (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 281). Sözün Türkçe kaşılığı “kula at”tır.

Құла жирен (Qula jiyren): *“Kula ile al karışık at donu”*dur (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 281). Türkçe karşılığı “pekmez al”dır (Eminoğlu, 2013, s. 1391).

Құла кер (Qula ker): *“Kula ile kestane karışımı renktir.”* (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 281). At donu olarak Türkçe karşılığı “kurt kula” olmalıdır (Eminoğlu, 2013, s. 1391).

Құла қасқа (Qula qasqa): "Akıtmalı kula donlu at" anlamına gelir (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 281). Türkçeye "aktımalı kula" veya "sakar kula" diye çevrilebilir.

Құла төбел (Qula töbel): "Töbelli/sakarlı kula at" anlamında kullanılır (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 281). Türkçe karşılığı "töpel[14] doru" veya "sakar doru"dur.

Құрым сары (Qurım sarı): *bk.* Күрең қызыл (Küreñ qızıl).

Қызғыл (Qızğıl): *bk.* Қызғылт (Qızğılt).

Қызғылт (Qızğılt): *"Soluk kızıl renk."* demektir (Keñesbayev *vd.,* 1961, s. 99). Türkçe karşılığı "pembe"dir. Nitekim *Russko-Kazaxskiy Slovar'*da Rusça "розовый" yani "pembe" sözünün Kazakça karşılığı "қызғылт/qızqılt" olarak verilmiştir (Musapirova *vd.,* 2007b, s. 300). "Қызғылттану/qızğılttanuw" *"pembeleşmek, pembe hâl almak"* demektir (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 552). Kelime birçok çağdaş Türk dilinde bazı ses değişiklikleri ve anlam ayırtılarıyla yer almaktadır: Kırgızca "кызгылт/kızgılt" (Akmataliyev *vd.,* 2011b, s. 157); Karakalpakça "қызғылт/qızğılt" (Kamalov *vd.,* 1988, s. 205; Kumukça "qızğılt" (Pekacar, 2011, s. 265); Özbekçede "қизғиш/qizg'ish" (Ma'rufov, 1981b, s. 537); Türkmence "гызгылт/gyzgylt" (Hamzayev, 1962, s. 221); Karaçay-Malkarca "kızgıl" (Tavkul, 2000, s. 264); Başkurtça "кыҙғылт/qıźğılt" (Agişev *vd.,* 1993a, s. 715); Tatarca "кызгылт/kızgılt" (Abdullin *vd.,* 1979, s. 207).

Kazakçada "*1. Koyun tezeğinin yığılıp yakıldığı ocak gibi çukur yer. 2. Bu çukurdan çıkan is, duman."* anlamlarına gelen "мор/mor" sözü (Isqaqov *vd.,* 2011ı, s. 292) ve *"çürüyüp eskimek"* anlamına gelen "мору/morıw" sözünün (Isqaqov *vd.,* 2011ı, s. 297) Türkçedeki "mor" sözüyle bir ilişkisi olması muhtemeldir. "Қызғылт/qızğılt" sözünün Moğolca karşılığı "улаавтар/ulaavtar"dır (Bazılxan, 1977, s. 202). *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te *"kül rengi ile alaca arasında donu olan at"* şeklinde izah edilen "kızgul" sözü (Kâşgarlı Mahmut, 2014, s. 718) ile "қызғылт/qızğılt" sözü ve *Derevnetyurkskiy Slovar'*da "pembe" anlamı verilen "qızġu" sözüyle (Nadelyayev *vd.,* 1969, s. 450) "қызғылт/qızğılt" sözü arasında bir yapı ve anlam ilişkisi olduğu açıktır.

Қызғылт күрең (Qızğılt küreñ): *"Pembemsi al, pembemeye çalan kestane alı"* demektir (Isqaqov *vd.,* 2011g, s. 551). Türkçeye "açık al", "açık kestane [rengi]" olarak aktarılabilir.

---

[14] "Töpel" alnı akıtmalı at demektir: *bk.* Dilçin, 2009, s. 224.

Қызғылт сары (Qızğılt sarı): *"Pembe karışık sarı renk"* demektir (Isqaqov *vd.*, 2011i, s. 705). *Russko-Kazaxskiy Slovar'*da "оранжевый" sözünün Kazakça karşılığı "қызғылт сары/qızğılt sarı" olarak verilmiştir (Musapirova *vd.*, 2007b, s. 12). Dolayısıyla rengin Türkçesi "turuncu"dur.

Қызғылтым (Qızğıltım): *bk.* Қызғылт (Qızğılt). Kelimenin izahı şöyledir: қызғылтым/qızğıltım <qız+ğıl+t+ım.

Қызыл (Qızıl): "Қызыл/qızıl" sözüne sözlükte şu anlamlar verilmiştir: *"1. Kan rengi, kırmızı. 2. Ak ile karışık gökçül at donu. 3. Açık kahverengi sığır ve deve donu. 4. mec. İnsan yüzünün kan kırmızı, al rengi. 5. Çayın açık al rengi. 6. Sosyalist Devrim ve Sovyet Hükûmeti taraftarı. 7. mec. Evcil hayvan, kuş ve yabani hayvan eti. 8. mec. Harmandaki savrulup temizlenmiş tahıl. 9. mec. Meyve suyundan hazırlanmış şarap."* (Isqaqov *vd.*, 1982, s. 564). Kazakçada "kızarmak" anlamında "қызару/qızaruw <qız+ar-uw" ve "қызылдану/qızıldanuw <qızıl+da-n-uw" fiilleri kullanılır (Isqaqov *vd.*, 1982, s. 548, 569). Kelimenin pekiştirmeli biçimi "қып-қызыл/qıp-qızıl"dır (Januzaqov, 2008, s. 559). "Қызыл/qızıl" sözünün Türkçe karşılığı renk olarak "kızıl" ve "kırmızı"; at donu olarak ise "kızıl kır" (Eminoğlu, 2013, s. 1389) veya "kızıl"dır (Küçük, 2009, s. 1838).

"Қызыл/qızıl" renginin Moğolca karşılığı "улаан/ulaan" (Bazılxan, 1977, s. 203); Kalmıkça karşılığı ise "улан/ulan"dır (İlişikin, 1964, s. 255). Eski Türkçede "ḳızıl" biçiminde yer alan kelime (Von Gabain, 1988, s. 281), *Dîvânu Lugâti't-Türk* (Kâşgarlı Mahmut, 2014, s. 718) ve *Kutadgu Bilig*'de (Yusuf Has Hacib, 2006, s. 1179) de geçmektedir. "Қызыл/qızıl" ses değişiklikleri ve anlam ayırtılarıyla birçok çağdaş Türk dilinde kullanılmaktadır (Levitskaya *vd.*, 2000, s. 196-197). Sözcüğün Çuvaşça karşılığı "хĕрлĕ/хĕрлĕ (Dmitriyev, 1951, s. 266); Sahaca karşılığı ise "кыһыл/kıhıl"dır (Vasiliev, 1995, s. 157).

"Қызыл/qızıl" sözünün yapısını Kemal Eraslan şöyle izah etmiştir: ḳızıl <ḳız+sıl (Eraslan, 2012, s. 580). Tuncer Gülensoy'un izahı daha farklıdır: kızıl <kız-ıl (Gülensoy, 2011a, s. 524). *Étimologiçeskiy Slovar' Tyurkskix Yazıkov*'da ise birkaç izah vardır: qızıl <qız-ıl; qızıl <qızzıl <qız+sıl; qızıl <kız+ı-l (Levitskaya *vd.*, 2000, s. 197).

"Қызыл/qızıl" sözü tıpkı "aq, qara ve kök" sözleri gibi Kazak kültür ve medeniyetinde çok mühim bir yere sahiptir:

1. Yukarıda da belirtildiği gibi "қызыл/qızıl" et demektir. *"Tisime qızıl bastırmağalı köp boldı."* diyen bir Kazak, uzun zamandır et yemediğini ifade etmektedir (Qaydar, 2013, s.

559). Bunu ifade etmek için Kazakçada "қызыл көрмеу/qızıl körmew ~ қызыл тістемеу/qızıl tistemew" (uzun zaman et yememek) deyimi de vardır (Keñesbayev, 2007, s. 487). Yine avcıların dilinde "қызылға отырғызу/qızılğa otırğızuw" deyimi vardır. Bu deyim "avlanacak hâle getirmek için kartala yeni kesilmiş kanlı et yedirmek" anlamında kullanılır (Qaydar, 2013, s. 559).

2. "Қызыл/qızıl" harmanda yığılı tahıl anlamına gelir (Qaydar, 2013, s. 559) ki bunun Türkçedeki karşılığı "çeç"tir (Akalın *vd.,* 2011, s. 509): "қырман толы қызыл/qırman tolı qızıl (bir harman çeç/tahıl), қызыл тазалау/qızıl tazalaw (tahıl savurmak), қызыл қырман қылу/qızıl qırman qıluw (kırıp geçirmek, altını üstüne getirmek)…

3. "Қызыл/qızıl" rengi mutluluğun simgesidir. Mesela yeni kocaya varan kız, hâlini işleyip babaevine gönderdiği başörtü ile anlatıyordu. Kız başörtüyü kızıl/kırmızı iple işlemişse mutlu olduğunu, sarı iple işlemişse mutsuz olduğunu, ana babasını özlediğini belirtmiş oluyordu (Xasenov *vd.,* 2012, s. 5).

4. "Қызыл/qızıl" sözü sosyalizmin, Ekim İhtilali'nin ve Sovyet cemiyetinin simgesidir (Qaydar, 2013, s. 559). Bu bağlamda Kazakçaya Rusçadan dorğudan çeviri yoluyla birçok söz öbeği geçmiştir: Қызыл алаң/Qızıl alañ (*Rus*. Красная площадь, Kızıl Meydan) (Isqaqov *vd.,* 20l11h, s. 500); Қызыл армия/Qızıl aramiya (*Rus.* Красная армия, Kızıl Ordu); қызыл әскер/qızıl äsker (*Rus*. красный солдат, kızıl asker); қызыл бұрыш/qızıl burış (*Rus.* красный угол, kırmızı köşe: kurumlarda kültür ve eğitim faaliyetleri için ayrılmış özel oda) (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 501), қызыл жалау/qızıl jalaw ~ қызыл ту/qızıl tuw (*Rus.* красный флаг, kızıl bayrak: Sovyet Bayrağı); қызыл керуен/qızıl kerwen (*Rus*. красный караван, kızıl kervan/karavan: siyasi propaganda yapmak için özel hazırlanmış karavan) (Isqaqov *vd.,* 2011, s. 502); қызыл отау/qızıl otaw (*Rus*. красная юрта, kızıl otağ: halk kültür ve eğitim kurumu); Қызыл Ресей/Qızıl Resey (*Rus*. Красная Россия, Kızıl Rusya: Sovyet Hükûmeti) (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 504); қызыл тақта/qızıl taqta (*Rus.* красная доска, kızıl tahta: kurumda başarılı kişilerin adının asıldığı tahta, pano) (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 505)…

5. "Қызыл/qızıl" "şarap" anlamında kullanılır. Ä. Qaydar "қызыл шарап/qızıl şarap" (kırmızı şarap) sözünün bulaşma (contamination) yoluyla "қызыл/qızıl" olarak da söylenidiğini belirtmiştir (Qaydar, 2013, s. 559): *"Erkekke aq, äyelderge qızıl quydıq."* (Isqaqov *vd.,* 1982, s. 564) cümlesinde "aq" "rakı, votka" anlamında, "qızıl" ise "şarap" anlamında kullanılmıştır.

6. “Қызыл/qızıl” tabiattaki bazı değişimleri ve durumları ifade eder (Qaydar, 2013, s. 559): қызыл арай/qızıl aray (gün doğumu ve gün batımında oluşan kızıllık; kızıl şafak, kızıl gurup) (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 501); қызыл жел/qızıl jel (kızıl yel; sıcak yel) (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 502); қызылсу/qızılsuw (ırmaktaki buz üstüne, kar üstüne yayılan su) (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 509); қызыл шұнақ аяз/qızıl şunak ayaz (yakıcı ayaz, çınayaz) (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 505); қызыл іңір/qızıl iñir (karanlık çöküp suların karardığı vakit; alacakaranlık) (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 505)…

7. “Қызыл/qızıl” söz ustalığını, söz güzelliğini, konuşma maharetini anlatmak için de kullanılır (Qaydar, 2013, s. 559): қызыл сөз/qızıl söz (ustaca söylenmiş boş ve lüzumsuz söz) (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 504), қызыл тіл/qızıl til (konuşma ustalığı, belagat, hitabet ustalığı) (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 505); қызыл сөзден бал жағу/qızıl sözden bal jağuw (abartmak, mübalağa etmek) (Keñesbayev, 2007, s. 488)…

8. “Қызыл/qızıl” insan tabiatının ve davranışlarının bazı olumsuz yanlarını belirtir (Qaydar, 2013, s. 560): қызыл ауыз/qızıl awız (çok konuşan geveze); қызыл езу/qızıl ezüw (çok konuşan, geveze); қызылиек болу/qızıliyek boluw (dişleri dökülmek) (Keñesbayev, 2007, s. 486); қызылкеңірдек~қызылөңеш болу (çıngar çıkarmak, çekişmek); қызылкөз/qızılköz (belalı, kavgacı, şirret) (Qaydar, 2013, s. 560); қызылөңеш/qızılöñeş (belalı, şirret, kavgacı) (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 509); қызылтұмсық болу/qızıltumsıq boluw (kavga etmek, çekişmek (Qaydar, 2013, s. 560); қызылшеке болу/qızılşeke boluw (öldüresiye dövüşmek) (Keñesbayev, 2007, s. 488)…

Қызыл ала (Qızıl ala): “Aklı kızıllı” demektir (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 500).

Қызыл көк (Qızıl kök): *“Kırçıl boz at donu”*dur (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 502). Türkçedeki karşılığı “kızıl kula”dır (Eminoğlu, 2013, s. 1389; Küçük, 2009, s. 1841).

Қызыл күрең (Qızıl küreñ): *“Keçisakalı renkli kızıl”* demektir (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 503). Türkçe karşılığı “açık kestane alı” olmalıdır.

Қызыл қоңыр (Qızıl qoñır): “Kızıl ile konur/kahverengi karışık kestane rengi” demektir (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 503). Türkçe karşılığı “kızıl doru”dur (Eminoğlu, 2013, s. 1389; Küçük, 2009, s. 1832).

Қызыл қошқыл (Qızıl qoşqıl): "Kestane rengine çalan koyu kızıl renk" demektir (Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 503). Türkçe karşılığı "koyu kızıl" veya "kestane kızıl" olmalıdır (Eminoğlu, 2013, s. 1390).

Қылаң (Qılañ): "Akçıl, bozcul, bozca" demektir (Keñesbayev *vd.,* 1961, s. 102). Türkçe karşılığı "bozca"dır.

Қырмызы (Qırmızı): Kelimeye sözlüklerde şu anlamlar verilmiştir: *"1. Açık kızıl renkli. 2. Çok güzel, alımlı. 3. Mutlu mesut, dertsiz kaygısız zaman dilimi. 4.Kaliteli kırmızı ipek kumaş."* (Keñesbayev *vd.,* 1961, s. 107; Isqaqov *vd.,* 1983, s. 7; Isqaqov *vd.,* 2011h, s. 603; Musapirova *vd.,* 2008, s. 584). Kelimenin Türkçe karşılığı "kırmızı, kızıl"dır. "Qırımızı" sözü renk olarak Kazakçada sadece edebî metinlerde kullanılmaktadır.

Arapça asıllı olan "қырмызы/qırmızı <*Ar.* قرمزي" sözü *Codex Cumanicus*'ta "kırmızı" (Grönbech, 1992, s. 103), *Tarama Sözlüğü*'nde "ḳırmızī" biçiminde ye almaktadır (Dilçin, 2009, s. 150). "Qırmızı/kırmızı" sözü Kırgızcada "кырмызы/kırmızı" (Akmataliyev *vd.,* 2011b, s. 182); Karakalpakçada "қырмызы/qırmızı" (Kamalov *vd.,* 1988, s. 217); Özbekçede "қирмиз/qirmiz" veya "қирмиз(и)/qirmiz(i)" (Ma'rufov, 1981b, s. 581); Yeni Uygurcada "ḳirmizi/қирмизи/قرمزى" (Necip, 1995, s. 237); Türkmencede "гырмызы/gyrmyzy" (Baskakov *vd.,* 1968, s. 234); Azericede "гырмызы/qırmızı" (Axundov, 1997, s. 261); Tatarcada "кырмазый/kırmazıy" (Abdullin *vd.,* 1979, s. 227); Başkurtçada "ҡырмыҙы/qırmıźı" (Agişev *vd.,* 1993a, s. 736); Kumukçada "qırmızı" (Pekacar, 2011, s. 261); Gagavuzcada "кырмызы/kırmızı" (Gaydarci *vd.,* 1973, s. 310); Kırım Tatarcasında "къырмызы/qırmızı" (Useyinov *vd.,* 1992, s. 56) şeklinde yer almaktadır.

"Kırmız böceğinden çıkarılan parlak al boya, çiçek boyası" anlamındaki "kırmız" sözü ses ve anlam değişiklikleriye Türkçeden Rusça (кармазин/karmazin), Romence (cărmiz, cârmîz cârmăz, cărámiziu), Bulgarca (kırmíz, kırmízen), Sıprça (kŕmēz, gŕimiz, hŕizma), İtalyanca (cremesi, chermisi), Arnavutça (kërmëz, kërmës, kermez, këmré), Makedonca (kirmiz) ve İngilizceye (carmine) geçmiştir (Karaağaç, 2008, s. 501). Kelime Farsça ise "**قرمزى**/qırmızī" ve "**قرمز**/qırmız" şekillerinde yer almaktadır (Şükûn, 1984c, s. 1461)

Сарғыл (Sarğıl): *bk.* Сарғылт (Sarğılt).

Сарғылт (Sarğılt): *"Sarıya yakın soluk renk"* demektir (Isqaqov *vd.,* 1985, s. 175; Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 684). Türkçe karşılığı "sarıca, sarımsı"dır.

Kelimenin Moğolca karşılığı “шаравтар/şaravtar”dır (Bazılxan, 1977, s. 264). Сарғылт (sarğılt) Kırgızcada “сарғыч/sarğıç” (Akmataliyev *vd.,* 2011b, s. 420); Karakalpakçada “сарғылт/sarğılt” ve “сарғыш/sarğış” (Kamalov *vd.,* 1992, s. 180); Özbekçede “сарғилт/sarg’ilt” ve “сарғиш/sarg’ish” (Ma’rufov, 1981b, s. 26); Yeni Uygurcada “sarġiş~sarġuş / сарғиш~сарғуш /سارغش ~ سارغۇش ” (Necip, 1995, s. 342); Türkmencede “сарғылт/sargylt” (Hamzayev, 1962, s. 584); Tatarcada “сарғылт/sargılt” (Abdullin *vd.,* 1979, s. 631); Başkurtçada “һарғылт/harğılt” (Agişev *vd.,* 1993b, s. 575) şeklinde mevcuttur.

Kelimeyi yapı bakımından şu şekilde izah etmek mümkündür: сарғылт/sarğılt *<sar+ğıl+t. Bazı araştırmacılar “sar” sözünün “sarı” ve “sa:rıġ” sözü ile ilişkili olduğunu belirtmektedir (Dıbo *vd.,* 2003, s. 213). Kazakçada “сары/sarı” sözünün “cap/sar” şeklinde kısaltılması (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 673) bu görüşü desteklemektedir. Diğer yandan “sarğılt” hatta “sarı <sarıġ” sözünün “qız+ğıl+t”, “qız+ıl”, “jas+ıl <yaş+ıl” sözlerindeki gibi bir “*sar” köküne dayandığı düşünülebilir.

Сарғылт қоңыр (Sarğılt qoñır): *bk.* Сарғыш қоңыр (Sarğış qoñır).

Сарғылт қызыл (Sarğılt qızıl): *bk.* Қызғылт (Qızğılt).

Сарғылт сұр (Sarğılt sur): *“Soluk sarı karışık boz renk.”* demektir (Isqaqov *vd.* 2011i: 685). Türkçeye “sarımsı boz”, “sarıca boz” diye aktarılabilir.

Сарғыш (Sarğış): *bk.* Сарғылт (Sarğılt). Kelimenin yapı bakımından izahı şöyledir: сарғыш/sarğış *<sar+gıç.

Сарғыш жасыл (Sarğış jasıl): “Көкшіл сұр/kökşil sur” da denen[15] rengin Türkçe karşılığı “hâkî”dir.

Сарғыш күрең (Sarğış küreñ): *“Soluk sarı tonlu al renk”*tir (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 685). Rengin Türkçedeki karşılığı “sarımsı al”dır.

Сарғыш қоңыр (Sarğış qoñır): *“Sarımsı kahvrengi renk”*tir (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 685). Türkçe karşılığı “sarımsı kahverengi”dir.

Сарғыш қызыл (Sarğıs qızıl): *bk.* Қызғылт (Qızğılt).

[15] http://sozdik.kz/ru/dictionary/translate/ru/kk/хаки/

Сарша (Sarşa): *"Açık sarı, akçıl sarı"* demektir (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 704). Türkçe karşılığı "açık sarı" veya "sarıca"dır. Kelimenin yapısı iki şekilde izah edilebilir: сарша/sarşa *<sar+şa <sar+ça; сарша/sarşa *<sar+şa <sar+ça <sarı+ça <sar+ı-ġ+ça.

Сары (Sarı): "Сары/sarı" kelimesine sözlüklerde şu anlamlar verilmiştir: *"1. Olgun ekin veya portakal rengi gibi renk. 2. Mec. Uzun, kesintisiz, süreğen. 3. Ak ve sarı insanların akça deri rengi. 4. Aklın, ferasetin bazen de kaygı ve derdin simgesi kabul edilen renk."* (Isqaqov *vd.,* 1985, s. 187; Isqaqov *vd.,* 2011i s. 704). Kelimenin Türkçe karşılığı renk olarak "sarı"dır. Kazakçada "sararmak" anlamında "сарғаю/sarğayuw <sar+ı-ġ+ay-uw" kelimesi kullanılır (Januzaqov, 2008, s. 710). "Сары/sarı" sıfatının pekiştirmeli biçimi "сап-сары/sap-sarı"dır (Sızdıqova *vd.,* 2008, s. 707).

"Сары/sarı" Eski Türkçede "sarıġ" biçiminde kullanılmıştır (Von Gabain, 1988, s. 292; Caferoğlu, 2011, s. 197). Kelime *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te "sarıg ~ sārıg" (Kâşgarlı Mahmut, 2014, s. 805), *Kutadgu Bilig*'de "sarıġ" (Yusuf Has Hacib, 2006, s. 1223) şeklinde geçmektedir. "Sarı" kelimesi Kıpçakçada ise "sarı ~ sarıġ" olarak kullanılmıştır (Toparlı *vd.,* 2007, s. 227).

"Сары/sarı" kelimesi bazı ses değişiklikleri ve anlam ayırtılarıyla birçok çağdaş Türk dilinde mevcuttur (*bk.* Dıbo *vd.,* 2003, s. 220). Sahacada "арыы/arıı" ve "сыа/sıa" sözleri "yağ" anlamında kullanılmaktadır (Vasiliev, 1995, s. 293; Dıbo *vd.,* 2003, s. 221). Dolayısıyla "sarı" sözü ise "араңас/arañas" ve "cahapxай/saharxay" sözleri ile karşılanmaktadır (Vasiliev, 1995, s. 230). Sözcüğün Çuvaşça karşılığı "capă/sară"dır (Dmitriyev, 1951, s. 164). "Sarı" sözünün köken izahı şu şekildedir: sarı <*sar+ı <sar+ı-ġ. Bazı araştırmacılar "sarı kamış" anlamındaki "saz" sözünün "*sar" ile ilgili olduğu görüşündedir (*bk.* Dıbo *vd.,* 2003, s. 221).

"Сары/sarı" sözünün Moğolca ve Kalmıkçadaki karşılığı "шар/şar"dır (Bazılxan, 1977, s. 265; İlişkin, 1964, s. 160), Evenkicedeki karşılığı ise "сиңарин/siñarin" (Boldırev, 1994, s. 109). "Sarı" kelimesi Macarcada "sárga" (sarı) (Tóth, 2007, s. 125) biçiminde yer almaktadır. Rusçada "sarımsı boz" anlamına gelen "саврасый/savrasıy ~ соврасый/sovrasıy" sözü de Türkçe "sapsarı" sözünden alınmıştır (Fasmer, 1987, s. 542). Yine Rusçada "bir tür çaylak" anlamında kullanılan "сарыга/sarıga ~ сарыч/sarıç" kelimeleri de Türkçe "sarıġ" (Fasmer, 1987, s. 564) sözünün ses ve anlam değişikliğine uğramış şekilleridir. Çincedeki "xīla" (sarı, yumurta sarısı); Farsçadaki "saru-aslani" (sarı aslan gibi, yürekli), "sārca" (sarıca doğan, sarıca hastalığı); Ermenicedeki "sarí" (sarı), "sarímtírak" (sarımtırak); Bulgarcadaki "saricá" (sarı,

sarışın); Arnavutçadaki "sari" (madeni para); Makedoncadaki "şara" (boya), "sarisabor" (sarısabır)" kelimeleri de Türkçe asıllıdır (Karaağaç, 2008, s. 731).

Umumi Türk kültüründe güneşin rengi olan (Heyet, 1996, s. 60) ve Şamanlık geleneğinde dünyanın merkezi olan sarı (Nerimanoğlu, 2004, s. 210) Kazak kültüründe de önemli bir yere sahiptir:

1. "Сары/sarı" "engin, uçsuz bucaksız, geniş" anlamına gelmektedir (Qaydar, 2013, s. 562). Bu anlamda kelime "cap/sar" biçiminde de kullanılır: сары аңыз/sarı anız (sarı anız; geniş anız); Сарыарқа/Sarıarqa (Sarıarka; Orta Kazakistan Bozkırı), сары бел/sarı bel (Qaydar, 2013, s. 562); сары~сар дала/sarı~sar dala (sarı bozkır; uçsuz bucaksız bozkır) (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 709); сары дүз/sarı düz (sarı düz), сары жазық/sarı jazıq (sarı ova; uçsuz bucaksız ova), сары құм/sarı qum (sarı kum; uçsuz bucaksız kum) (Qaydar, 2013, s. 562).

2. "Сары/sarı" "süreklilik, müzminlik, uzunluk, tamlık, kâmillik" ifade eder (Qaydar, 2013, s. 562): сары жаз/sarı jaz (yazın en sıcak vakti, yaz ortası) (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 709); сары күз/sarı küz (sarı güz; hakiki güz) (Isqaqov *vd.,* s. 2011i, s. 710); сары~сар жол/sarı~sar jol (uzun yol) (Keñesbayev, 2007, s. 604); сары таң/sarı tañ (uzun yaz tanı) (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 711); сарыжамбас болу/sarıjambas boluw (uzun müddet yatmak, yatağa bağlı kalmak) (Keñesbayev, 2007, s. 605); сары аяз/sarı ayaz (uzun süren ayaz, çın ayaz) (Keñesbayev, 2007, s. 605); сарғая күту/sarğaya kütüw (uzun zaman beklemek; beklemekten sararıp solmak) (Qaydar, 2013, s. 562)…

3. "Сары/sarı" "kaygı, dert, perişanlık" belirtir. "Қызыл/qızıl" rengini anlatırken değinildiği üzere yeni kocaya varan kız, babaevine kızıl/kırmızı iple işlenmiş başörtü gönderirse mutlu olduğunu, sarı iple işlemiş başörtü gönderirse mutsuz olduğunu, ana babasını özlediğini belirtmiş olurdu (Xasenov *vd.,* 2012, s. 5). Yine сарыуайым/sarı wayım veya сарықайғы/sarıqayğı (büyük kaygı, dert, sıkıntı) (Isqaqov *vd.,* 2011k, s. 644); сары жұрт/sarı jurt (birliği bozuk, perişan il/oba) (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 710) deyimlerindeki "sarı" sözü "kaygı, dert, perişanlık" ifade etmektedir.

4. "Сары/sarı" "yaşlı, tecrübeli, büyük, iri" anlamları verir: сары аяқ/sarı ayaq (büyük ayağ; büyük tabak); сары аю/sarı ayuw (büyük ayı) (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 708); сары қамыс/sarı qamıs (sık kamışlık); сары қасық/sarı qasıq (büyük kaçık; kepçe); сары мая/sarı maya (büyük maya; büyük dişi deve); сары оба/sarı oba (eski ziyaret, eski türbe); сары

өзен/sarı özen (büyük/uzun ırmak)[16] (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 710); сары салық/sarı salıq (büyük vergi, ağır vergi); сары су (büyük su); сары тіс/тісті/sarı tis/tisti (sarı dişli; görmüş geçirmiş, yaşlı) (Isqaqov *vd.* 2011i: 711); сарыжілік/sarıjilik veya сарықарын/sarıqarın (yaşlı kadın) (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 716); сарыгідір/sarıgidir (yaşlı erkek) (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 717)…

5. "Сары/sarı" sözü "toyluk, yaşça küçüklük" anlamları belirdir (Qaydar, 2013, s. 562): сарыауыз/sarıawız (körpe kuş yavrusu, civciv); сарыауыз балапан/sarıawız balapan (sabi, küçük çocuk) (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 712); сарыезу/sarıezüw (yumurtadan yeni çıkmış yavru; tecrübesiz, toy) (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 715)...

6. "Сары/sarı" "uzun süre saklanmış, olgunlaşmış" anlamında kullanılır: сарымай/sarımay (tereyağı; saklanmış tereyağı); сары сабан/sarı saban (sarı saman; saklanıp iyice kurumuş saman); сарытабан қар/sarıtaban qar (uzun zaman erimeyen kar) (Qaydar, 2013, s. 562)…

7. "Сары/sarı" "alışmış, usta, kaşarlanmış" anlamlarına da gelir: сарытабан/sarıtaban (uzun yola dayanıklı); сарытақым/sarıtaqım veya сарытоқым/sarıtoqım (at üstünde gezmeye alışmış); сарыауыз/sarıawız (herkese sulantı olan erkek); сарытоқым ұры (at üstünde gezen usta hırsız) (Qaydar, 2013, s. 562; Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 726)…

Сары ала (Sarı ala): *"Alacalı sarı renk"* demektir (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 706). Türkçeye "alacalı sarı" olarak aktarılabilir.

Сары күрең (Sarı küreñ): *"Sarıya çalan küren/al renk"* demektir (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 551). Türkçe karşılığı "sarımsı al" olmalıdır.

Сары шегір (Sarı şegir): *"Teleklerine sarı karışmış kartal rengidir."* (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 707). "Шегір/şegir" hem göz rengi hem de kuş rengi olarak "çakır" anlamında kullanılmaktadır (Sızdıqova *vd.,* 2008, s. 911). Burada kartal söz konusu olduğuna göre "сары шегір/sarı şegir" Türkçeye "sarı çakır" veya "çakır sarı" olarak çevrilebilir.

Сары шұбар (Sarı şubar): *"Çaparlı/benekli sarı renkli"* demektir (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 707). Türkçeye "çapar sarı" olarak aktarılabilir.

---

[16] Buradaki "sarı" sözünün "merkez, merkezî" anlamında kullanılmış olması da muhtemeldir. Türk dörtlü sisteminde "kök/gök" doğuyu, "qızıl/kızıl" güneyi, "aq/ak" batıyı, "qara/kara" ise kuzeyi simgelemektedir. Bunlara ek olarak "sarı" ise merkezin simgesidir. *bk.* Çelik, M. F. (2009). Türklerde dört yönün dört renkle adlandırılması I. *Türk amacı,* 38-41. Ankara: TDK Yayınları.

Сусыл сары (Suwsıl sarı): "Tüyü parlak, sarısı baskın açık al at donu"dur (Isqaqov *vd.,* 2011i, s. 707). Türkçe karşılığı renk olarak "açık/parlak sarı"dır, at donu olarak ise "açık al" veya "akkanat al"dır (Eminoğlu, 2013, s. 1387).

Сұр (Sur): "Сұр/sur" sözlüklerde şu anlamlara gelmektedir: *"1. Nesnenin, varlığın bozca/bozumsu rengi. 2. mec. Keyifsiz, neşesiz, kasvetli."* (Isqaqov *vd.,* 2011j, s. 375). Kazakça-Rusça sözlüklerde "сұр/sur" kelimesine *"1. серый. 2. перен. мрачный, смутный, тревожный. 3. Бледный."* yani *"1. Boz, kır. 2. Kasvetli, keyifsiz, mahzun. 2. Soluk, solgun."* anlamları verilmiştir (Sızdıqova *vd.,* 2008, s. 740; Maxmudov *vd.,* 1988, s. 312). Aynı sözlüklerde "боз/boz" sözüne ise şu karşılıklar verilmiştir: "1. севтло-серый; белый; сивый. 2. светлый, белесый; светло-серый, сизый." yani "Açık boz, bozca; ak, kır. 2. Açık, parlak, beyazımsı; açık boz; mavimsi kır." (Sızdıqova *vd.,* 2008, s. 157; Maxmudov *vd.,* 1988, s. 85). Görüldüğü gibi "сұр/sur" ile "боз/boz" renklerinin ayırtısını tam olarak tespit etmek oldukça zordur. Ancak "сұр/sur"un "karası belirgin bir boz/kır", "боз/boz"un ise "göğü/mavisi belirgin bir boz/kır" olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla "сұр/sur" renginin Türkçe karşılığı bağlama göre "bozca, boz/kır"dır. Kelimenin at donu olarak karşılığı ise "gök kır" olmalıdır (Küçük, 2009, s. 1836-1837).

Kazakçada "bozarmak, bozca bir renk almak, 'sur' rengine dönmek; rengi kaçmak" anlamında "сұрлану/surlanuw <sur+la-n-uw" fiili kullanılmaktadır (Keñesbayev *vd.,* 1961, s. 286). "Сұр/sur" sıfatının pekiştirmeli hâli "сұп-сұр/sup-sur" (Isqaqov *vd.,* 2011j: 374; Isqaqov *vd.,* 1985, s. 394); bu ifadenin Türkçe karşılığı ise bağlama göre "bomboz" veya "bembeyaz"dır.

"Сұр/sur" sözü Eski Türkçede bulunmadığı gibi Orta Türkçe dönemine ait *Dîvânu Lugâti't-Türk* ve *Kutadgu Bilig* gibi eserlerde de yoktur. Kelime birçok çağdaş Türk dilinde anlam ayırtılarıyla mevcuttur (Dıbo *vd.,* 2003, s. 360). "Сұр/sur" Kırgızcada "cyp/sur" (kır, boz) (Akmataliyev *vd.,* 2011b, s. 459); Karakalpakçada "cyp/sur" (boz, kahverengi; yeşil renkli astragan) (Kamalov *vd.,* 1992, s. 226); Özbekçede "cyp/sur" (boz, kır) (Ma'rufov, 1981b, s. 85); Yeni Uygurcada "cyp/sur" (boz, kır) (Kibirov *vd.,* 1961, s. 167); Türkmencede "cyp/sur" (açık kahverengi renkli kaliteli astragan ve bunun rengi) (Baskakov *vd.,* 1968, s. 594; Hamzayev, 1962, s. 613); Azericede "сурғуч/surquç <*sur+quç" (mektubu mühürlemek için kullanılan kolayca eriyen ve çabucak katılaşan renkli sert katran veya mum) (Axundov, 2000, s. 72); Karaçay-Malkarcada "cyp/sur" (açık kahverengi üstün kaliteli kuzu derisi) (Tavkul, 2000, s. 356); Tatarcada "соры/sorı" (sarıdan koyuca renk) (Abdullin *vd.,* 1979, s. 662); Başkurtçada "hop~hopo/hor~horo" (kara ile akın karışımından oluşan boz renk, kül rengi; al) (Agişev *vd.,*

1993b, s. 593, 594); Altaycada “cyp/sur” (açık boz at donu) (Gürsoy-Naskali *vd.,* 1999, s. 158); Şorcada “cyp/sur” kız böceği) (Kurpeşko Tannagaşeva *vd.,* 1995, s. 97); Sahacada “cyp/sur” (boz, toprak rengi) (Speltsov, 1972, s. 344); Türkçenin Pötürge ağzında ise “sur” (kırmızı, al) (TDK, 2009, s. 3700) biçimindedir.

“Сўр/sur” kelimesinin Moğolca karşılığı “саарал/saaral” (Kruçkin, 2006, s. 777); Kalmıkça karşılığı ise “saarl”dır (Muniyev, 1977, s. 434). Rusçadaki “серо-синий/sero-siniy” (bozumsu mavi) sözünün G. Karaağaç’ın Dorfer’den alıntılayarak belirttiğinin (Karaağaç, 2008, s. 772) aksine “сўр/sur” sözü ile bir köken ilişkisi yoktur. Farsça “kırmızı” anlamına gelen “sūr/سور” ve “sūrī/سوری” (Şükûn, 1984b, s. 1232, 1233) sözleri de “сўр/sur” sözü ise alakalı olmalıdır. Yine Mançu-Tunguz dillerinde “akbalık” (*Rus.* сиг/sig) anlamında kullanılan “сури/suriy, нури/huriy, шури/şuriy” sözlerinin de (Tsintsius, 1975, s. 129) Türk dillerindeki “сўр/sur” sözüyle ilişkisi olması kuvvetle muhtemeldir.

G. Dörfer, Tatarcadaki “sorı”, Başkurtçadaki “horo” biçimlerini de göz önünde bulundurarak “сўр/sur” kelimesinin “doru <toru <toruġ” sözüne örnekseme yoluyla ortaya çıktığını belirtmiştir (Dıbo *vd.,* 2003, s. 360). Bazı araştırmacılar ise kelimenin Eski Moğolcadaki “buwrıl (demir kırı) <*buġurıl <*buġur+ıl” kelimesini örnek göstererek “sur” kelimesinin de bir “*saġur” kelimesine dayandığı görüşünü benimsemişlerdir. Eski Moğolcadaki “ġu” ses birimi Yeni Moğolcada “u” ses birimine tekabül etmektedir: sur <*suġur (Sevortyan *vd.,* 1978, s. 228; Dıbo *vd.,* 2003, s. 361).

Сўрғыл (Surğıl): *bk.* Сўрғылт (Surğılt).

Сўрғылт (Surğılt): *“Boza çalan, bozca”* demektir (Isqaqov *vd.,* 1995, s. 397). Türkçe karşılığı “bozca” veya “kül rengi”dir. Perşembe’nin Ekinciler köyünde kullanılan “küllemen *<kül+le-men” sözü tam bu renge karşılık gelmektedir. Kelimenin yapısını şu şekilde izah etmek mümkündür: сўрғылт/surğılt <sur+ğıl+t.

Сўрқай (Surqay): *bk.* Сўрғылт (Surğılt).

Сўрқыл (Surqıl): *bk.* Сўрғылт (Surğılt).

Сўрша (Surşa): İki anlamı vardır: *“1. Bozca, bozumsu. 2. mec. Soluk kahverengi.”* (Sızdıqova *vd.,* 2008, s. 741). Kelimenin yapı izahı şöyledir: сўрша/surşa <sur+şa <sur+ça.

Сүлік қара (Sülik qara): *"İnce, toparlak kara donlu at."* demektir (Isqaqov *vd.,* 1985, s. 417). Sülük gibi ince, kıvrak ve toparlak aynı zamanda kara/yağız anlamına gelmektedir. Fiziki görünüş ile renk birleşerek bir at cinsine ad olmuştur.

Сылыңғыр қара (Salıñğır qara): *"İnce, parlak kara"* demektir (Isqaqov *vd.,* 2011ğ, s. 303). İnsan için kullanılan bu ifade Türkçeye "kara kuru" olarak aktarılabilir.

Тобылғы күрең (Tobılğı küreñ): *bk.* Тобылғы торы (Tobılğı torı).

Тобылғы торы (Tobılğı torı): *"Tavulga rengi gibi doru renk."* demektir. (Isqaqov *vd.,* 1986a, s. 153). At donu olarak Türkçe karşılığı "kızıl doru" olmalıdır (Eminoğlu, 2013, s. 1389).

Торы (Torı): *"Çoklukla atta görülen kahverengimsi al renk"tir* (Isqaqov *vd.,* 2011k, s. 304). At donu olarak Türkçe karşılığı "doru"dur. "Doru renk almak, doruya dönmek" anlamında Kazakçada "торылану/torılanuw <torı+la-n-uw" fiili kullanılmaktadır (Isqaqov *vd.,* 2011k, s. 305).

Eski Türkçede "toruġ ~ toruḳ ~ torıġ" (Von Gabain, 1988, s. 301; Caferoğlu, 2011, s. 247) şeklinde mevcut olan "torı" sözü *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te "torug ~ torıg" olarak kaydedilmiştir (Kâgarlı Mahmut, 2014, s. 893). Kelime, Kıpçakçada "doru ~ ṭorı ~ ṭoru ~ toru" (Toparlı *vd.,* 2007, s. 64, 281) imlasıyla yer almıştır. "Torı" sözü Kırgızcada "тору/toru" (Aqmataliyev, 2011b, s. 577); Karakalpakçada "торы/torı" (Kamalov *vd.,* 1992, s. 348); Özbekçede "тўрик/to'riq" (Ma'rufov, 1991b, s. 253); Yeni Uygurcada "торук/toruq/تورۇق" (Kibirov *vd.,* 1691, s. 188); Türkmencede "дор/dor" (Baskakov *vd.,* 1968, s. 279); Karaçaycada "тору/toru), Malkarcada "тор/tor" (Süyünçulu, 1965, s. 120); Nogaycada "торы/torı" (Baskakov, 1956, s. 131); Tatarcada "туры/turı" (Abdullin *vd.,* 1981, s. 174); Başkurtçada "туры/turı" (Agişev, 1993b, s. 416); Şorcada "тор/tor" (Kurpeşko-Tannagaşeva *vd.,* 1993, s. 85); Hakasçada "торыг/torığ" (Subrakova, 2006, s. 653); Sahacada "турағас/turağas" (Pekarskiy, 1959, s. 2839-2840); Çuvaşçada "турӑ/tură" (Dmitriyev, 1951, s. 109) biçiminde kullanılmaktadır.[17]

"Torı/toru/doru/tor/dor" sözü yerine Azericede "шабалыд/şabalıd" (Axundov, 2000, s. 317), Kırım Tatarcasında "къумрал/qumral" (Useyinov *vd.,* 1992, s. 29), Kumukçada

[17] Ayrıca *bk.* Sevortyan *vd.,* 1980, s. 268-269.

"гюрен/güren" (Sayidov, 2008, s. 17), Altaycada "чалдар/çaldar" veya "кер/ker" Gürsoy-Naskali *vd.,* 1999, s. 69, 105) sözü kullanılmaktadır.

Kelimenin Moğolcadaki karşılığı "хээр/xéér" veya "халтар/xaltar" (Bazılxan, 1977, s. 310; Kruçkin, 2006, s. 70); Kalmıkçadaki karşılığı "кер/ker"dir (İlişkin, 1964, s. 117); Evenkicedeki karşılığı "ала ~ алаг/ala ~ alag" (Boldırev, 1994, s. 79); Udmurtçadaki karşılığı "тӧри/töri" (Butolin, 1942, s. 81); Macarcadaki karşılığı "öböl" (Tóth, 2007, s. 446) sözüdür. "Doru/torı <torıġ" kelimesi Farsçaya "torug"; Bulgarcaya "doríya"; Sırpçaya "dórat, dorin, doruša, dóratast"; Arnavutçaya "dori"; Makedoncaya "doriya"; Yunancaya "durin" şeklinde geçmiştir (Karaağaç, 2008, s. 258).

"Torı >doru" kelimesinin bir "tor" köküne dayandığını söylemek yanlış olmaz. Bazı Türk dillerinde kelimenin "tor/dor" şeklinde kullanılması da bu görüşü desteklemektedir: doru <dorı <torı *<tor+ı-ġ (*bk.* Sevortyan *vd.,* 1980, s. 268-269).

Шабдар (Şabdar): Kelimenin iki manası vardır: *"1. Tüyleri akçıl sarı, yelesi ve kuyruğu demir kırı olan kula veya al at. 2. Sapsarı, çiğ sarı adam."* (Isqaqov *vd.,* 2011l, s. 183). "Шабдар/şabdar" sözü Kırgızcada "чабдар/çabdar" (Akmataliyev *vd.,* 2011b, s. 690); [18] Tatarcada "чаптар/çaptar" (Abdullin *vd.,* 1981, 409); Başkurtçada "саптар/saptar" (Agişev, 1993b, s. 172) biçiminde yer almaktadır. Kelimenin at donu olarak Türkçe karşılığı "akkanat al" veya "inek tüylü" olmalıdır (Eminoğlu 2013, s. 1379, 1387). Kelime Moğolcada "цавьдар/tsav'dar" olarak mevcuttur (Bazılxan, 1977, s. 343).

Шағыр (Şağır): "Шағыр/şağır" sözüne sözlüklerde iki anlam verilmiştir: *"1. Akı ile alası fazla (göz). 2. mec. Kötü huylu, huysuz. 3. mec. Huysuz, yabani, torlak."* (Isqaqov *vd.,* 2011l, s. 192; Isqaqov *vd.,* 1986b, s. 85). Renk olarak kelimenin Türkçe karşılığı "çakır"dır.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te "çakır" imlasıyla "mavi, gök gözlü" anlamıyla kaydedilen kelime (Kâşgarlı Mahmut, 2014, s. 612), Kıpçakçada da aynı imlayla ve aynı anlamda kullanılmıştır (Toparlı *vd.,* 2007, s. 45). *Tarama Sözlüğü*'nde ise "çaḳır" sözüne "bir gözü mavi, bir gözü siyah olan" anlamı (Dilçin, 2009, s. 61); *Codex Comanicus*'ta ise "çağır" sözüne "şarap anlamı verilmiştir (Grönbech, 1992, s. 47). Kelime renk adı olarak Altaycada "чанкыр/çañkır ~ ченкир/çeñkir ~ чинкир/çiñkir" imlalarıyla (Gürsoy-Naskali *vd.,* 1999, s. 70, 71, 75); Gagavuzcada ise "чакыр/çakır" imlasıyla (Gaydarci *vd.,* 1973, s. 525); Tatarcada "чагыр/çağır"

[18] S. Küçük'ün "çabdar/şabdar"ın Kırgızca karşılığı olarak verdiği "çaar" sözü (Küçük, 2009, s. 1844) "çabdar"ın değil "çapar/şubar"ın karşılığıdır.

imlasıyla (Abdullin *vd.,* 1981, s. 399) mevcuttur. Diğer Türk dillerinde kelimenin "içecek, şarap" anlamının öne çıktığı görülmektedir. Kırgızcada "boza katılmış rakı; kımız, yoğurt ve süzme katılmış çorba; ayran" anlamında "чагыр/çagır" sözü (Akmataliyev *vd.,* 2011b, s. 692); Özbekçede "şarap" anlamında "чағир/chag'ir" (Ma'rufov, 1981b, s. 361); Türkmencede "şarap" anlamında "чакыр/çakyr" sözü (Hamzayev, 1962, s. 735); Azericede "şarap" anlamında "чахыр/çaxır" sözü (Axundov, 2000, s. 272); Kumukçada "şarap" anlamında "чагъыр/çağır" sözü (Pekacar, 2011, s. 96); Karaçay-Malkarcada "şarap" anlamında "чагъыр/çağır" sözü (Tavkul, 2000, s. 166); Nogaycada "şarap" anlamında "шагыр/şagır" sözü (Baskakov, 1956, s. 78); Başkurtçada "rakı/içki katılmış boza" anlamında "сағыр/sağır" sözü (Agişev, 1993b, s. 157) mevcuttur.

"Шағыр/şağır" sözünün Moğolca karşılığı "хөх саарал/xöx saaral" veya "хөх бор/xöx bor" (Bazılxan, 1977, s. 344); Kalmıkçası ise "көк саарл/kök saarl"dır (Muniyev, 1977, s. 313). "Şağır <çakır" kelimesi hem renk (çakır) hem de içki (şarap) anlamıyla değişik imlalarla Farsça, Rusça, Ermenice, Macarca, Romence, Çekçe, Bulgarca, Sırpça, Arnavutça, Makedonca ve Yunancada da kullanılmaktadır (*bk.* Karaağaç, 2008, s. 167).

S. Nişanyan "çakır" kelimesini "çak-" fiiline dayandırmaktadır: şağır <çak-ır (Nişanyan 2012, s. 102).

Шаңқай (Şañqay): *bk.* Шаңқан (Şañqan).

Шаңқан (Şañqan): Daha çok at donu olarak kullanılan kelime "ak süt gibi, apak, bembeyaz" anlamına gelmektedir (Isqaqov *vd.,* 1986b, s. 135). Kelime Kırgızcada "чаңқан çañqan" (Akmataliyev *vd.,* 2011b, s.706); Yeni Uygurcada "чаңқай/çañqay/چاڭقاي" (çalı horozu) (Kibirov *vd.,* 1961, s. 214); Karakalpakçada "шаңқай/şañqay" (Kamalov *vd.,* 1992, s. 506) biçiminde mevcuttur. "Шаңқай/şañqay"ın at donu olarak Türkçe karşılığı "ak kır" veya "sütkırı" olmalıdır (Eminoğlu, 2013, s. 1379; Küçük, 2009, s. 1834).

Шегір (Şegir): Sözlükte "шағыр/şağır" sözü izah edilirken "шегір/şegir" sözüne de gönderme yapılmıştır: *"Ağı men alası köp, şegir (köz)."* (Isqaqov *vd.,* 2011l, s. 192). "Шегір/şegir" kelimesinin izahı şöyle yapılmıştır: *"Sarğılt, sarğış tüsti / Sarıca, sarımsı renkli."* (Isqaqov *vd.,* 2011l, s. 319; Isqaqov *vd.,* 1986b, s. 189). Görüldüğü gibi "шағыр/şağır" sözü "шегір/şegir" sözü anlamca örtüşmemektedir. *Qazaqşa-Orısşa Sözdik*'te de "шағыр/şağır" sözünün karşılığı "светло-серый" (açık boz) (Sızdıqova *vd.,* 2008, s. 898), "шегір/şegir" sözünün karşılığı olarak da "серый" (boz) şeklinde verilmiştir. *Qazaqşa-Ağılşınşa Ağılşınşa-*

Qazaqşa Sözdik'te ise her iki söze de "grey" karşılığı verilmiştir (Çabdenova, 2013, s. 256, 261).

Her iki kelime de göz rengini ifade etmek için kullanılmaktadır. Dolayısıyla "шағыр/şağır" sözünün Türkçe karşılığı yukarıda da belirtildiği gibi "çakır", "шегір/şegir" sözünün Türkçe karşılığı ise "ela" olmalıdır.

Kelime Kırgızcada "чекир/çekir" (Akmataliyev *vd.*, 2011b, s. 720); Yeni Uygurcada "чекир/çekir/چېكىر" (Kibirov *vd.*, 1961, s. 216) biçiminde yer almaktadır.

"Şegir <çekir" kelimesinin biçimce "şağır <çakır" kelimesinin bir değişkesi olması kuvvetle muhtemeldir.

Шикіл (Şiykil): *bk.* Шикіл сары (Şiykil sarı).

Шикіл сары (Şiykil sarı): *"Oldukça sarı, sapsarı, çiğ sarı"* demektir (Isqaqov *vd.*, 1985, s. 192; Isqaqov *vd.*, 2011l, s. 363). Шикіл/şiykil sözünün izahı şöyledir: шикіл/şiykil <şiy+kil. "Шикіл сары/şiykil sarı" rengin Türkçe karşılığı "çiğ sarı"dır.

Шұбар (Şubar): Kelimeye sözlükte iki anlam verilmiştir: *"1. Evcil veya vahşi hayvanların benekli, alacalı rengi. 2. Çiçek hastalığından kalan iz, çiçek bozuğu. 3. Bulutlu, kapalı."* (Isqaqov *vd.*, 2011l, s. 441). Kelimenin renk olarak karşılığı Türkçe karşılığı "çapar"dır (Akalın *vd.*, 2011, s. 494; Eminoğlu, 2013, s. 1383); fiziki bozukluk olarak karşılığı ise "çapar" ve "akşın"dır (Akalın *vd.*, 2011, s. 494). "Шұбар/şubar" kelimesinin Moğolca karşılığı "цоохор/tsooxor"dur (Bazılxan, 1977, s. 357).

Шым жасыл (Şım jasıl): "Yemyeşil" demektir. (Isqaqov *vd.*, 2011l, s. 553).

Шымқай қара (Şımqay qara): "Шым/şım ~ шымқай/şımqay" "sert, berk, saf, koyu" alamlarına gelmektedir (Isqaqov *vd.*, 2011l, s. 553, 555). Dolayısıyla "шымқай қара/şımqay qara" *"Kapkara, çok para"* demektir (Isqaqov *vd.*, 2011ğ, s. 303). Türkçe karşılığı "kapkara" vaya "simsiyah"tır.

Шым қара (Şım qara): *bk.* Шымқай қара (Şımqay qara).

Шымқай қызыл (Şımqay qızıl): "Kıpkızıl, kıpkırmızı" demektir (Isqaqov *vd.*, 2011l, s. 533).

Шым қызыл (Şım qızıl): *bk.* Шымқай қызыл (Şımqay qızıl).

Sonuç

1. Kazakçada "renk" anlamında kullanılan esas söz "түс/tüs" sözüdür. "Түс/tüs" sözü bu anlamıyla ilk Kutadgu Bilig'de kullanılmıştır. Kelimenin gerçek anlamının "kuş tüyü" olması, "renk" anlamının bu anlamından hareketle ortaya çıkmış bulunması kuvvetle muhtemeldir. "Түс/tüs" sözü Oğuz Öbeği'nde "renk" anlamıyla çok yaygın değildir. Kelime Ölçünlü Türkiye Türkçesinde bazı ağızlarda ve Tarihî Türkiye Türkçesinde ise kimi deyimlerde kalmıştır. Diğer yandan kelimenin Özbekçe, Uygurca ve Kırım Tatarcasında "renk" sözüyle birlikte ikinci derecede; Kırgızca, Karakalpakça, Nogayca, Tatarca ve Başkurtçada "renk" sözüyle birlikte birinci derecede kullanıldığı görülmektedir.

2. Kazakçada "түс/tüs" sözüyle birlikte ikinci, üçünce, dördüncü derecede bağlama göre "өң/öñ", "бояу/boyaw", "түр/tür", "рең/reñ"veya "реңк/renk" sözlerinin de "renk" anlamında kullanıldığı görülmektedir. Sibirya Türk Dilleri, Eski Türkçeden beri mevcut olan "өң/öñ" sözünü doğrudan "renk" anlamında kullanmaktadır. Karaçay-Malkarcada ise "boyaw" sözünü "bet" sözüyle birlikte "renk" anlamında kullanılmaktadır. Uygurca, Özbekçe, Türkmence, Azerice, Türkçe, Gagavuzca ve Kırım Tatarcası birinci derecede Farsçadan geçen "renk" kelimesini kullanmayı tercih etmektedir.

3. Kazakçada açık renkleri belirtmek üzere Türkçede olduğu gibi "ашық/aşıq", koyu renkleri belirtmek üzere de yine Türkçedeki gibi "қою/qoyuw" sözü kullanılmaktadır. "Ал/al" sözü de çoğu zaman "açık" anlamı ifade etmektedir.

4. Kazakçada karışık rengi ifade etmek için yine Türkçedeki gibi "ала/ala" (ala) sözünün yanında "ала-құла/ala-qula" (alaca bulaca) ikilemesi de kullanılır.

5. Renklerin pekiştirmeli şekli Türkçedeki gibi yapılır: қап-қара/qapqara, сап-сары/sapsarı, ап-ақ/ap-aq… Ancak pekiştirme yapan biçim birimin Türkçedeki gibi "m"li ve "s"li şekilleri yoktur. Pekiştirmenin nadiren de olsa "шым ~ шымқай /şım ~ şımqay" sözüyle yapıldığı da görülür: шым қара/şım qara (çok kara, kapkara), шымқай қызыл/şımqay qızıl (çok kırmızı, kıpkırmızı)…

6. "Күлгін/külgin" sözü ise esas olarak "soluk, solgun, uçuk" anlamında kullanılır: күлгін боз/külgin boz (soluk boz), күлгін көк/külgin kök (soluk mavi)… Rengin solukluğunu ifade etmek için "солғын/solğın" (soluk) sözü de kullanılır. Parlaklığı belirtmek içinse "жылтыр/jıltır" (parlak) sözü kullanılır.

7. Kazakçadaki renk kavramı ile renk adları bilhassa Ural-Altay dilleri ile önemli koşutluklar göstermektedir. Mesela Kazakçada ve birçok Türk dilinde “renk” anlamına gelen “түс/tüs” sözü Moğolcada “зүс/züs”, Mordovcada “тюс/tüs”, Udmurtçada “тус/tus”; Kazakçada ve birçok Türk dilinde “gök/mavi” anlamına gelen “көк/kök” sözü Kalmıkçada “көк/kök”, Macarcada ise “kék” şeklinde mevcuttur.

8. Kazakça renk adlarının tamanına yakınının Eski Türkçeden tevarüs edildiği veya Türkçe kelimelerden türetildiği görülmektedir. Elbette Kazakçada “кер/ker, қырмызы/qırmızı, күлгін/külgin” az sayıda alıntı renk adı da mevcuttur.

9. “Mor, turuncu, pembe” gibi renklerin Kazakça karşılıkları sözlüklerde açık değildir. Mesela bazı sözlüklerde “mor” renginin Kazakça karşılığı “қара қошқыл/qara qoşqıl” bazılarına ise “күлгін/külgin” olarak verilmiştir.

10. Kazakçadaki bazı renk tonlarınının Türkçede tam karşılığını bulmak çok zordur. Mesela “көкше/kökşe, көкшіл/kökşil, көкшілдеу/kökşildew, көкжілтім/kökjiltim” tonlarının tam ayrımını tespit etmek oldukça güçtür.

11. Kazak kültür ve medeniyetinde “ақ/aq, көк/kök, қара/qara, қызыл/qızıl, сары/sarı” renklerini önemli bir yere sahiptir. Kazaklar bu renklere bazen birinie zıt da olsa dinî, içtimai, medeni anlamlar yüklemişlerdir. Buna mukabil temel renklerden olmasına rağmen “жасыл/jasıl” renginin rolünü çoklukla “көк/kök” rengi üstlenmiştir.

12. “Құла/qula, торы/torı, жирен/jiyren, қылаң/qılañ, шаңқан/şañqan” gibi renkler daha çok at donu olarak öne çıkarken "көк/kök, қара/qara, ақ/aq, боз/boz, қызыл/qızıl, сары/sarı" gibi renkler at donu olarak da kullanılmıştır.

13. “Шағыр/şağır, шегір/şegir” kelimeleri Türkçedeki “çakır” gibi daha ziyade göz rengi olarak kullanılmıştır.

14. Kazakçada renklerin küçük tonlarını ve ayırtılarını ifade eden kelimeler Türkçedeki kadar fazla değildir.

Kaynaklar

Abdullin, İ. A. *vd.* (1977). *Tatar teleneñ añlatmalı süzlege I.* Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı.

Abdullin, İ. A. *vd.* (1979). *Tatar teleneñ añlatmalı süzlege II.* Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı.

Abdullin, İ. A. *vd.* (1981). *Tatar teleneñ añlatmalı süzlege III.* Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı.

Äbilğaziyev, B. (Red.) (2010). *Qazaq ädebiyeti: éntsiklopediyalıq anıqtamalıq.* Almatı: "Arwana" Baspası.

Acaroğlu, E. *vd.* (2003). *Tuva Türkçesi sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları.

Agişev, İ. M. *vd.* (1993a). *Başqort teleneñ hüẽlege I.* Mäskäw: İzdatel'stvo Russkiy Yazık.

Agişev, İ. M. *vd.* (1993b), *başqort teleneñ hüẽlege II.* Mäskäw: İzdatel'stvo Russkiy Yazık.

Akalın, Ş. H. *vd.* (2011). *Türkçe sözlük.* Ankara: TDK Yayınları.

Akmataliyev, A. *vd.* (2011a). *Kırgız tilinin sözdügü I.* Bişkek: Avrasya Press.

Akmataliyev, A. *vd.* (2011b). *Kırgız tilinin sözdügü II.* Bişkek: Avrasya Press.

Änes, Ğ. *vd.* (Red.) (2007). *Dialektologiyalıq sözdik.* Almatı: "Arıs" Baspası.

Aqbayev, N. (1998). *Ata saltıñdı ayala.* Almatı: "Ana Tili" Baspası.

Aqberdiyeva, B. (2009). *Kognitivti lingvistika.* Almatı: "Arıs" Baspası.

Arğınbayev, X. *vd.* (2005). Qazaqtıñ mal şarwaşılığına baylanıstı nanım-senimderi. *Qazaq xalqınıñ dästürleri men ädet-ğurıptarı I,* 73-93. Almatı: "Arıs" Baspası.

Axmetova, S. G. (1974). *Ağılşın-Qazaq sözdigi.* Almatı: "Mektep" Baspası.

Axundov, A. (1997). *Azərbaycan tilinin izahlı lüğəti I.* Bakı: "Çıraq".

Axundov, A. (1999). *Azərbaycan tilinin izahlı lüğəti II.* Bakı: "Çıraq".

Axundov, A. (2000). *Azərbaycan tilinin izahlı lüğəti III*. Bakı: "Çıraq".

Baskakov, N. A. (1956). *Russa-Nogayşa slovar'.* Moskva: Tıs Eller Em Natsional'nıy Slovar'lerniñ Gosudarstvennıy İzdatel'stvosı.

Baskakov, N. A. *vd.* (1968). *Türkmençe-Rusça sözlük.* Moskva: "Sovetskaya Éntsiklopediya" Neşriyatı.

Bayram, B. (2007). *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi sözlük.* Konya: Tablet Yayınları.

Bazılxan, B. (1977). *Qazaqşa-Moñğolşa sözdik.* Ulanbatır: Moñğol Xalıq Respublikası Ğılım Akademiyasınıñ Til Men Ädebiyet İnstitutı.

Boldırev, B. V. (1994). *Russko-Évenkiyskiy slovar'.* Novosibirsk: VO "NAUKA".

Butolin, A. (1942). *Russko-Udmurdskiy slovar'.* İjevsk: "UDGİZ".

Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları.

Çabdenova, S. D. (2013). *Qazaqşa-Ağılşınşa Ağılşınşa-Qazaqşa sözdik.* Almatı: "Arwana" Baspası.

Çelik, M. F. (2009). Türklerde dört yönün dört renkle adlandırılması I. *Türk amacı,* 38-41. Ankara: TDK Yayınları.

Çelik, M. F. (2009). Türklerde dört yönün dört renkle adlandırılması II. *Türk amacı,* 81-84. Ankara: TDK Yayınları.

Devellioğlu, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat.* Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Dıbo, A. V. *vd.* (2003). *Étimologiçeskiy slovar' Tyurkskix yazıkov.* Moskva: İzdatel'stvo "Vostoçnaya Literatura RAN".

Dilçin, C. (2009). *Yeni tarama sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları.

Dmitriyev, N. K. (1951). *Russko-Çuvaşskiy slovar'.* Moskva: Gosudarstvennoe İzdatel'stvo İnostrannix i Natsionalnix Slovarey.

El-Ḫvārizmī (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb (Haz. Nuri Yüce).* Ankara: TDK Yayınları.

Eminoğlu, H. (2013). Tarihî lehçelerden günümüze at donları ve nişane adları. *Turkish Studies,* 8/9, 1371-1412.

Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri.* Ankara: TDK Yayınları.

Eröz, M. (1991). *Yörükler.* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Etik, A. (1968). *Farsça-Türkçe lügat.* İstanbul: Salâh Bilgi Kitabevi Yayınları.

Fasmer, M. (1986). *Étimologiçeskiy slovar' Russkogo yazıka II*. Moskva: İzdatel'stvo "Progress"

Fasmer, M. (1987), *Étimologiçeskiy slovar' Russkogo yazıka IIIi* Moskva: İzdatel'stvo "Progress"

Garkavets, A. (2010). *Kıpçakskoye pis'mennoye naslediye, tom III Kıpçakskiy slovar'.* Almatı: Baur-Kasean Baspası.

Gaydarci, G. A. *vd.* (1973). *Gagauzça-Rusça-Moldovanca Laflık.* Moskva: "Sovetskaya Éntsiklopediya" İzdatel'stvosu.

Genç, R. (1996). Türk Kültüründe Renkler. *Nevruz ve Renkler (Haz. Sadık Tural vd.),* 41-48. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Grönbech, K. (1992). *Kuman lehçesi Sözlüğü Codex Cumanicus'un Türkçe sözlük dizini (Çev. Kemal Aytaç).* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gülensoy, T. (2007a). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü 1.* Ankara: TDK Yayınları.

Gülensoy, T. (2007b). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi dözlüğü 2.* Ankara: TDK Yayınları.

Gürsoy-Naskali, E. *vd.* (1999). *Altayca-Türkçe sözlük.* Ankara: TDK Yayınları.

Hamzayev, M. Y. (1962). *Türkmen Diliniñ sözlügi.* Aşgabat: Türkmen SSR Ilımlar Akademiyası Neşriyatı.

Heyet, C. (1996). *Türklerin tarihinde renklerin yeri. Nevruz ve renkler (Haz. Sadık Tural vd.),* 55-61. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Isqaqov, A. I. vd (1985). *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi VIII.* Almatı: Qazaq SSR-niñ "Ğılım" Baspası.

Isqaqov, A. I. *vd.* (2011c). *Qazaq ädebiy tiliniñ sözdigi 3.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Isqaqov, A. I. *vd.* (1974). *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi I.* Almatı: Qazaq SSR-niñ "Ğılım" Baspası.

Isqaqov, A. I. *vd.* (1976). *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi II.* Almatı: Qazaq SSR-niñ "Ğılım" Baspası.

Isqaqov, A. I. *vd.* (1978). *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi III.* Almatı: Qazaq SSR-niñ "Ğılım" Baspası.

Isqaqov, A. I. *vd.* (1979). *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi IV.* Almatı: Qazaq SSR-niñ "Ğılım" Baspası.

Isqaqov, A. I. *vd.* (1980). *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi V.* Almatı: Qazaq SSR-niñ "Ğılım" Baspası.

Isqaqov, A. I. *vd.* (1982). *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi VI.* Almatı: Qazaq SSR-niñ "Ğılım" Baspası.

Isqaqov, A. I. *vd.* (1983). *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi VII.* Almatı: Qazaq SSR-niñ "Ğılım" Baspası.

Isqaqov, A. I. *vd.* (1986a). *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi IX.* Almatı: Qazaq SSR-niñ "Ğılım" Baspası.

Isqaqov, A. I. *vd.* (1986b). *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi X.* Almatı: Qazaq SSR-niñ "Ğılım" Baspası.

Isqaqov, A. I. *vd.* (2011a). *Qazaq ädebiy tiliniñ sözdigi 1.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Isqaqov, A. I. *vd.* (2011b). *Qazaq ädebiy tiliniñ sözdigi 2.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Isqaqov, A. I. *vd.* (2011ç). *Qazaq ädebiy tiliniñ sözdigi 4.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Isqaqov, A. I. *vd.* (2011d). *Qazaq ädebiy tiliniñ sözdigi 5.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Isqaqov, A. I. *vd.* (2011e). *Qazaq ädebiy tiliniñ sözdigi 6.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Isqaqov, A. I. *vd.* (2011f). *Qazaq ädebiy tiliniñ sözdigi 7.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Isqaqov, A. I. *vd.* (2011g). *Qazaq ädebiy tiliniñ sözdigi 8.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Isqaqov, A. I. *vd.* (2011ğ). *Qazaq ädebiy tiliniñ sözdigi 9.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Isqaqov, A. I. *vd.* (2011h). *Qazaq ädebiy tiliniñ sözdigi 10.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Isqaqov, A. I. *vd.* (2011ı). *Qazaq ädebiy tiliniñ sözdigi 11.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Isqaqov, A. I. *vd.* (2011i). *Qazaq ädebiy tiliniñ sözdigi 12.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Isqaqov, A. I. *vd.* (2011j). *Qazaq ädebiy tiliniñ sözdigi 13.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Isqaqov, A. I. *vd.* (2011k). *Qazaq ädebiy tiliniñ sözdigi 14.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Isqaqov, A. I. *vd.* (2011l). *Qazaq ädebiy tiliniñ sözdigi 15.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

İlişkin, İ. K. (1964). *Russko-Kalmıtskıy slovar'.* Moskva: İzdatel'stvo "Sovetskaya Éntsiklopediya"

Januzaqov, T. (2008). *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi.* Almatı: "Dayk-Press" Baspası.

Kadaşeva, K. (1996). Kazak medeniyetindeki semboller. *Nevruz ve renkler,* 95-97. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Kamalov, S. K. *vd.* (1988). *Qaraqalpaq tiliniñ tüsindirme sözligi III.* Nökis: Qaraqalpaqstan Baspası.

Kamalov, S. K. *vd.* (1992). *Qaraqalpaq tiliniñ tüsindirme sözligi IV.* Nökis: Qaraqalpaqstan Baspası.

Karaağaç, G. (2008). *Türkçe verintiler sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları.

Käribayev, B. (1998). Aq Orda. *Qazaqstan: ulttıq éntsiklopediya 1,* 199. Almatı: Qazaq Éntsiklopediyasınıñ Bas Redatsiyası.

Kâşgarlı Mahmut (2013). *Divanü lûgat-it Türk (Dizin) (çev. Besim Atalay).* Ankara: TDK Yayınları.

Kâşgarlı Mahmut (*2014*). *Dîvânu lugâti't-Türk (haz. Ahmet B. Ercilasun, Ziya Akkoyunlu).* Ankara: TDK Yayınları.

Keñesbayev, İ. (2007). *Frazeologiyalıq sözdik.* Almatı: "Arıs" Baspası.

Keñesbayev, İ. *vd.* (1959). *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi I.* Almatı: Qazaq SSR Ğılım Akademiyasınıñ Baspası.

Keñesbayev, İ. *vd.* (1961). *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi II.* Almatı: Qazaq SSR Ğılım Akademiyasınıñ Baspası.

Kırımhan, N. (2001). Türk kültüründe yedi rengin anlamı. *Türk dünyasında nevruz dördüncü uluslararası bilgi şöleni bildirileri,* 107-111. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Kibirov, Ş. *vd.* (1961). *Uyğurçä-Rusçä luğät.* Almuta: Qazaqstan Pänlär Akademiyasiniñ Näşriyati.

Köktekin, K. (2007). *Yusuf Emirî divanı*. Erzurum: Fenomen Yayınları.

Kruçkin, Y. (2006). *Bol'shoy sovremennıy Russko-Mongol'skiy Mongol'sko-Russkiy Solvar'.* Moskova: "Vostok-Zapad"

Kurpeşko Tannagaşeva, N. N. *vd.* (1995). *Şor Sözlüğü.* Adana: Türkoloji Araştırmaları.

Kurpeşko-Tannagaşeva, N. N. *vd.* (1993). *Şor-Qazaq Pazok Qazaq-Şor ürgedig söstük.* Kemerovo: "Kemerovskoe Knijnoe İzdatel'stvo"

Küçük, S. (2009). Türk kültüründe donlarına döre atlara berilen adlar ve nişanları. *Turkish Studies,* 4/8, 1830-1855.

Levitskaya, L. S. *vd.* (1989). *Étimologiçeskiy slovar' Tyurkskix yazıkov.* Moskva: İzdatel'stvo "Nauka".

Levitskaya, L. S. *vd.* (1997). *Étimologiçeskiy slovar' Tyurkskix yazıkov.* Moskva: "Yazıki Russkoy Kul'turı".

Levitskaya, L. S. *vd.* (2000). *Étimologiçeskiy slovar' Tyurkskix yazıkov.* Moskva: "İndirk".

Ma'rufov, Z. M. *vd.* (1981a). *O'zbek tilining izohli lug'ati I.* Moskva: Rus Tili Nashriyoti.

Ma'rufov, Z. M. *vd.* (1981b). *O'zbek tilining izohli lug'ati II.* Moskva: Rus Tili Nashriyoti.

Mandjikova, B. B. (2002). *Tolkovıy slovar' Kalmıtskogo yazıka.* Élista: APP "Djangar".

Maxmudov, X. *vd.* (1988). *Qazaqşa-Orısşa sözdik.* Almatı: Qazaq Sovet Éntsiklopediyasınıñ Bas Resaktsiyası.

Muniyev, B. D. (1977). *Kalmıtsko-Russkiy slovar'.* Moskva: İzdatel'stvo "Russkiy Yazık."

Musapirova, M. *vd.* (2007a). *Russko-Kazaxskiy slovar' I.* Almatı: "Arıs" Baspası.

Musapirova, M. *vd.* (2007b). *Russko-Kazaxskiy slovar' II.* Almatı: "Arıs" Baspası.

Nadelyayev V. M. *vd.* (1969). *Drevnetyurkskiy slovar'.* Leningrad: İzdatel'stvo Nauka Leningradskoe Otdeleniye.

Necip, E. N. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü (çev. İklil Kurban).* Ankara: TDK Yayınları.

Nerimanoğlu, K. V. (2004). Politik süreçlerde nevruz. *Nevruz ansiklopedisi,* 205-210. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Nevāyī (1996). *Fevāyidü'l-kiber (haz. Önal Kaya).* Ankara: TDK Yayınları.

Nişanyan, S. (2012). *Sözlerin soyağacı çağdaş Türkçenin etimolojik sözlüğü.* İstanbul: Everest Yayınları.

Nurmemmet, A. (1996). Türkmenlerde renk dünyası ve nevruz. *Nevruz ve renkler,* 75-83. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Ojegov S. İ. *vd.* (2003). *Tolkovıy slovar' Russkogo yazıka.* Moskva: İnstitut Russkogo Yazıka İmeni V. V. Vinogradova.

Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları.

Pekarskiy, É. K. (1959). *Slovar' Yakutskogo yazıka tom III.* Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.

Qaybarulı, A. (2001). Köne ädebiyet kögindegi kök böri. *Qazaq ädebiyetiniñ qısqaşa tarıyxı 1-kitap,* 31-41. Almatı: "Qazaq Universiteti" Baspası.

Qaydar, Ä. (2004). *Xalıq danalığı.* Almatı: "Toğanay T" Baspası.

Qaydar, Ä. (2013). *Qazaqtar ana tili äleminde: étnolingvistikalık sözdik 3-tom: tabıyğat.* Almatı: "Sardar" Baspası.

Qondıbay, S. (2002). Kök böri. *Qazaqstan: ulttıq éntsiklopediya 4,* 682. Almatı: Qazaq Éntsiklopediyasınıñ Bas Redaktsiyası.

Rabgūzī (1997). *Ḳıṣaṣü'l-enbiyā I giriş-metin-tıpkıbasım (haz. Aysu Ata).* Ankara: TDK Yayınları.

Sadıqova, R. (2012). Tür-tüs kontseptisinde Qazaq xalqınıñ mädeniyetiniñ körinisi. *Vestnik KazNPU im. Abaya,* 3 (41), 38-41.

Sarıbayev, Ş. (*Red.*) 2005. *Qazaq tiliniñ aymaqtıq sözdigi.* Almatı: "Arıs" Baspası.

Sawranbayev, N. T. *vd.* (2005). *Russko-Kazaxskiy slovar'.* Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Sayidov, A. M. (2008). *Giççirek Qumukça-Orusça temalar sözlük.* Mağaçqala: İzograf İPKPK.

Sevortyan, E. V. *vd.* (1974). *Étimologiçeskiy slovar' Tyurkskix yazıkov.* Moskva: İzdatel'stvo "Nauka".

Sevortyan, E. V. *vd.* (1978). *Étimologiçeskiy slovar' Tyurkskix yazıkov.* Moskva: İzdatel'stvo "Nauka".

Sevortyan, E. V. *vd.* (1980), *Étimologiçeskiy slovar' Tyurkskix yazıkov.* Moskva: İzdatel'stvo "Nauka".

Sızdıqova, R. Ğ. *vd.* (2008). *Qazaqşa-Orısşa sözdik.* Almatı: İzdatel'stvo Dayk-Press.

Speltsov, P. A. (1972). *Yakutsko-Russkiy slovar'.* Moskva: İzdatel'stvo "Sovetskaya Éntsiklopediya".

Subrakova, O. V. (2006). *Xakassko-Russkiy slovar'.* Novosibirsk: İzdatel'stvo "Nauka".

Süleymen, M. (2009). Köterilis qaharmandarınıñ tuwı qayda?! Tarıyxıy qujattar ol tuwralı ne deydi? *Astana Aynası Gazeti,* 13.11.2009. http://www.info-tses.kz/red/article.php?article=64442 (02.01.2015).

Süxbaatar, O. (1997). *Mongol xélniy xar' ügiyn tol'.* Ulaanbaatar: Mongol Ulsın Şinjléx Uxaanı Akademi Xél Zoxiolın Xüréélén.

Süyünçulu, X. *vd.* (1965). *Orus-Qaraçay-Malqar sözlük.* Moskva: "Sovetskaya Éntsiklopediya" İzdatel'stvo.

Şemseddin Sami (1317). *Kâmûs-ı Türkî.* Dersaadet: İkdam Matabaası.

Şşankina, A. İ. *vd.* (2011). *Russko-Mokşansko-Erzyanskiy slovar'.* Saransk: Povoljskiy Tsentr Kul'tur Finno-Ugorskix Narodov.

Şükûn, Z. (1984a). *Farsça-Türkçe lûgat gencinei güftar ferhengi ziya 1.* İstanbul: MEB Basımevi.

Şükûn, Z. (1984b). *Farsça-Türkçe lûgat gencinei güftar ferhengi ziya 2.* İstanbul: MEB Basımevi.

Şükûn, Z. (1984c). *Farsça-türkçe lûgat gencinei güftar ferhengi ziya 3.* İstanbul: MEB Basımevi.

Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları.

TDK (1971). *Tarama sözlüğü V.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

TDK (2009a). *Derleme sözlüğü II.* Ankara: TDK Yayınları.

TDK (2009b). *Derleme sözlüğü V.* Ankara: TDK Yayınları.

Tekin, T. (2006). *Orhon Yazıtları.* Ankara: TDK Yayınları.

Toparlı, R. *vd.* (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları.

Tóth, A. (2007). *Etymological dictionary of Hungarian.* The Hague, Holland: Mikes International.

Tsintsius, V. İ. (1975). *Svarnitel'nıy slovar' Tunguso-Man'chjurskiy yazıkov II.* Leningrad: İzdatel'stvo "Nauka" Leningradskogo Otdeleniye.

Useyinov, S. M. *vd.* (1992). *Russko-Krımskotatarskiy slovar'.* Simferopol': İzdatel'stvo "Tavriya".

Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Vasiliev, Y. (1995). *Türkçe-Sahaca (Yakutça) sözlük.* Ankara: TDK Yayınları.

Von Gbain, A. (1988). *Eski Türkçenin grameri (çev. Mehmet Akalın).* Ankara: TDK Yayınları.

Xalıyqov, K. (2003). Qazaqstan Respublikasınıñ memlekettik tuwı. *Qazaqstan: ulttıq éntsiklopediya 5,* 373. Almatı: Qazaq Éntsiklopediyasınıñ Bas Redaktsiyası.

Xasenov, B. R. *vd.* (2012). Tür-tüs atawlarınıñ şığuwı tuwralı. *Qarağandı Universitetiniñ Xabarşısı,* 4 (68), 5-11.

Yusuf Has Hacib (2006). *Kutadgu Bilig (çev. Reşid Rahmeti Arat*). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.